

PADİŞAH KIZLARININ KÜÇÜK YAŞLARDA
YAPTIKLARI ŞEKLİ EVLİLİKLER: III. AHMED'İN
KIZI FATMA SULTAN ÖRNEĞİ*

Şaduman TUNCER**

ÖZET

Osmanlı padişahlarının kızları, her dönem siyasi evliliklerin önemli birer parçası oldular. Siyasi çıkarların ağır bastığı durumlarda kızlar, buluşa ermeleri beklenmeden, devrin önde gelen devlet adamlarıyla evlendirildiler. Örneklerine 17. ve 18. yüzyıllarda rastlanan bu modelde, gerçek manada birlikteliklere dönüşmeleri için sultanların akıl baliğ olmaları bekleneneğinden, aslında izdivaçlar şekliydi ve daha ziyade sembolik değeri haizdi. Araştırmalarda bu tarz evlilikler, sahip oldukları dönem siyasasını değiştirme potansiyelleriyle öne çıkarıldıklarından, mahiyet ve içeriklerine ilişkin çok az şey bilinmektedir. Bu makalede, Sultan III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan'ın çocuk yaşta, (Şehid) Ali Paşa ile yaptığı izdivaç örneği üzerinden şekli evlilik modelinin ana hatlarıyla ortaya çıkarılması hedeflenmektedir. Osmanlı hanedanunun o dönem konutu olan Topkapı Sarayı'na ait günümüze ulaşan kayıtlardan istifade edilerek çocuk sultanın diğünüyle birlikte başladığı yeni hayatın detayları gün yüzüne çıkarılacaktır. Bu süreçte, hayatı baştan aşığıya değışen bir diğeri isim Ali Paşa'dır. Paşa bir yandan beş yaşındaki bir kız çocuğunun şeklen de olsa kocası olmakla çeşitli mesuliyetler yüklenecek, diğeri yandan hanedan damadı olmanın ayrıcalığıyla kariyer basamaklarını hızlı bir şekilde tırmanacaktır.

Anahtar Kelimeler

Osmanlı Hanedanı, Siyasi Evlilikler, Damad Vezirler, Çocuk Sultanlar, Fatma Sultan, Şehid Ali Paşa.

---

* Makalenin geliş tarihi: 27.02.2020 / Kabul tarihi: 15.05.2020

Makalenin yazım aşamasındaki katkı ve yönlendirmeleri için Prof. Dr. Ali Akyıldız'a teşekkür ederim.

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. / sadumantuncer@hotmail.com (<https://orcid.org/0000-0002-1910-3507>)

Giriş

Bu makale, III. Ahmed'in (1703-1730) kızı Fatma Sultan'ın (1704-1733), dört buçuk yaşındayken Şehid Ali Paşa'yla (ö. 1716) yaptığı, yedi yıl süren şekli evliliğini konu edinmektedir. Osmanlı hanedanında örneklerine 17. ve 18. yüzyıllarda rastlanan şekli evlilik usulünde, hanedan mensubu kızlar, yaşlarının küçüklüğüne bakılmaksızın dönem siyasasının gereği, devrin önde gelen devlet adamlarıyla izdivaçlara sürüklenmişler, kızlar ergenliğe girene kadar karı-koca ilişkisi söz konusu olmadığından, bu evlilikler uzun yıllar *sûrî*, yani şekilden ibaret kalmıştır. Dönem kaynaklarında bu tarz evlilikler, daha ziyade oluştukları siyasi zemin ve oluşturdıkları yeni iktidar ağları üzerinden yer bulduğundan, söz konusu evlilik modelinin uygulanışı hakkında pek bilgi yoktur. Bu makalede bir örnek üzerinden, çocuk bir sultanla bir vezirin *sûrî* de olsa başladıkları yeni evlilik hayatının mahiyeti ve detayları gün yüzüne çıkarılarak, şekli evlilik müessesesinin işleyişi hususunda literatüre katkı sunmak hedeflenmektedir. Bu amaçla, Fatma Sultan'ın çok küçük yaşta evlendirilmesine duyulan gereksinim, sultanın düğününün ayrıntıları, söz konusu düğün akabinde çocuk sultan ve damat paşanın yaşantılarının nasıl şekillendiği, bu süreçte sultanın hayatında damat paşanın ne derece etkin olduğu gibi hususlar irdelenecektir.

Tarihte hanedanla yönetilen diğer devletlerde olduğu gibi Osmanlı Devleti'nde de siyasi amaçlarla yapılan evlilikler, hanedan mensubu kızların her asırda kaderleri oldu. Devletin kuruluş döneminde "dış politika malzemesi" yapılan bu kızlar, Anadolu'daki Türk beyliklerinin birine gelin gönderildiler; 15. yüzyılın sonlarına doğru toprak bütünlüğü sağlanıp "ittifak evlilikleri" zeminini yitirdiğinde, merkez siyasetinde "değerlendirilerek" dönemin üst düzey devlet adamlarıyla evlendirilmeye başlandılar.¹ Padişah kızı olmanın doğası gereği sultanlar, ilerleyen yüzyıllarda da bu tarz evlilik projelerinin içinde yer almayı sürdürdüler.² Oldukça kanıksanmış bu uygulamayı gerekli kılan nedenler çeşitlidir ve dönemden döneme değişiklik arz etmiştir.

¹ A.D. Alderson, *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, çev. Şefaettin Severcan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998, s. 154-155; Leslie Peirce, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012, s. 91-92.

² Osmanlı Devleti'nin her döneminde padişah kızlarının evliliklerinde siyasetin etkin olduğuna dair bkz. İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 3. baskı,

Osmanlı padişahlarının, devrin en güçlü devlet adamlarını veya gelecek vadeden bürokratlarını, kızlarıyla evlendirip hanedana damat yaparak, bu kişileri kendilerine daha bağlı ve sadık kılmayı amaçladıkları muhakkaktır.³ Nitekim damatlıkla onurlandırılıp devlet idaresinde önemli görevlere getirilen vezirler arasında, tahttaki padişahın en güvenilir danışmanı mesabesine çıkanlar çoktur.⁴ Karşı taraf ise beraberinde ciddi maddi külfetler yüklenmiş olmakla birlikte, edindiği hanedan damadı statüsüyle, kariyer basamaklarını daha hızlı çıkma ya da bulunduğu mevkide kendini sağlama alma, hatta devlet idaresindeki nüfuzunu artırma gibi menfaatlerin peşindedir. Esasen padişah kızı-vezir evlilikleri, farklı stratejik yaklaşımların şekillendirdiği projeler olarak görülebilir. Böylesi evlilik projelerinin bazılarının, gelin adayının yaşının evlilik için uygunluğuna bakılmaksızın hayata geçirilmiş olması, durumu daha da karmaşık bir hale getirir.

Tespit edilen ilk örnekleri I. Ahmed (1603-1617) dönemine denk gelen⁵ bu yeni usulde, siyasi çıkarların ağır bastığı durumlarda, padişah kızları yaşları çok küçük olmasına rağmen evlendirildiler. “Padişah kızı-vezir birleşmeleriyle yaratılan iktidar bağlarına”⁶ duyulan ihtiyacın şiddetine göre farklı sıklıklarla başvuru bu yöntem, II. Mahmud (1808-1839) dönemine kadar⁷ yani iki asır boyunca uygulamada kaldı. Hanedana ait tüm düğünlerde gözetilen her ayrıntı ve âdetin, bunlara gelinle damadın nikâhlarının kıyılması da dâhildir, çocuk sultanların düğünlerinde de aynı şekilde tatbik edildiği bilinmektedir. Bilinen bir diğer husus, bu evliliklerin *sûrî* olduğu, yani şekilde

---

Ankara: TTK Basımevi, 1998, s. 159-166; Çağatay Uluçay, *Harem II*, 6. baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017, s. 164-168; A.D. Alderson, *a.g.e.*, s. 154-155; Leslie Peirce, *a.g.e.*, s. 90-128.

³ Leslie Peirce, *a.g.e.*, s. 91.

⁴ Kanunî Sultan Süleyman’ın, kız kardeşi Hadice Sultan’la evlendirdiği Sadrazam İbrahim Paşa ile kızı Mihrimah Sultan’la evlendirdiği bir diğer sadrazamı Rüstem Paşa, bu şekilde “nedim” damat vezirlerdendir (Peirce, *a.g.e.*, s. 100 ve devam eden sayfalar). Bu makalede konu edilecek olan Fatma Sultan’ın ilk eşi Sadrazam Şehid Ali Paşa ve ikinci eşi Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa da ileride belirtileceği gibi III. Ahmed’in gözdesiydiler.

⁵ Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 169.

⁶ Leslie Peirce, *a.g.e.*, s. 94.

⁷ Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 169.

kaldığı ve zifaf için kız çocuğunun bulûğa ermesinin beklendiği, o vakte kadar damadın kızla yalnız bırakılmadığıdır.⁸ Bu şekilde küçük yaşta gelin edilen sultanlardan, ergenlik çağına kadar başından birden fazla evlilik geçenler bile olmuştur. Örneğin, Sultan İbrahim (1640-1648) üç kızını da (Fatma, Gevherhan ve Beyhan) çok küçük yaşlarda evlendirdi.⁹ Bunlardan Fatma Sultan (d. 1642), ilk izdivacını üç yaşında yaptı ve kocasının kısa sürede vefatıyla dört yaşında dul kaldı. Aynı yıl tekrar evlendirilen sultanın, ergenlik çağına girmesi beklenirken ikinci eşinin ölümü üzerine, on beş yaşında belki de daha zifaf gerçekleşmeden yine dul kaldığı belirtilmektedir.¹⁰ I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan ve IV. Murad'ın (1623-1640) kızı Kaya Sultan bulûğ çağına gelmeden evlendirilen diğer sultanlardandır.¹¹

Evliliklerinin gerçek bir beraberliğe dönüşmesi için bulûğa ermeleri beklenecek olan bu sultanların, bekleme safhasını nerede ve nasıl geçirdikleri ise muammadır. Örneğin kızların, akıl baliğ olana değin Topkapı Sarayı'nda aileleriyle birlikte kalmaya devam mı ettikleri, yoksa kendilerine tahsis edilen konaklara geçerek buralarda mı yaşadıkları tam bilinmemektedir. Damat paşaların, bu çocukların yeni hayatlarında ne ölçüde varlık gösterdiği, her iki durum için de geçerli bir diğer bilinmezliktir. İlk durumda, yani küçük sultanın bulûğ çağını Topkapı Sarayı'nda beklediği düşünüldüğünde, paşa ile sultan arasında, paşanın kendisini ziyaret etmesi, hediye takdim etmesi gibi bir etkileşimden söz etmek mümkün müydü? İkinci durumdaysa, düğününün akabinde hemen kendi konağında ikamete başlayan küçük bir kızın yeni hayatı nasıl şekillenirdi ve bu süreçte damat paşaya biçilen rolün mahiyeti neydi? Bu noktada; sultanın yeni yaşam alanını padişahın mı damat paşanın mı hazır ettiği, yeni meskende düzenin nasıl sağlandığı, buradaki harcamaların, çocuğun şahsî giderlerinin kimin tarafından karşılandığı, çocuğun aldığı eğitimin niteliği ve ailesiyle iletişiminin ne boyutlarda olduğu, damat paşanın sultanın hayatında ne derece görünürlük ve etkinliğe sahip olduğu gibi soruları, birbiri ardınca sıralamak mümkündür.

⁸ Osmanlı hanedanında küçük yaşta evlendirilen sultanların, bulûğ çağına gelene kadar eşleriyle yalnız bırakılmadıkları ve bu tarz evliliklerin sadece sembolik değeri olduğuna dair bkz. A.D. Alderson, *a.g.e.*, s. 157.

⁹ Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 4. Baskı, Ankara: TTK Basımevi, 2001, s. 63-65.

¹⁰ Çağatay Uluçay, *aynı eser*, s. 63.

¹¹ Çağatay Uluçay, *aynı eser*, s. 50, 54.

Üzerinde yeterince çalışmadığı için *sûrî* evlilik yapan padişah kızlarının zıfaf öncesi dönemi nasıl geçirdikleri hususunda yazıp çizmek, genel geçer kabuller oluşturmak bir hayli zordur. Hatta eldeki veriler bulûğa dek ailesiyle yaşayanlar kadar düğünüyle birlikte yeni hanesinde yeni bir hayata başlayanların da olduğunu düşündürür. Damatların durumunu belirlemek, daha da güçtür. Belirsizliklerin fazlalığı bu konuda yapılacak örnek olay incelemelerine duyulan gereksimi artırmaktadır. Araştırmacılara bu noktada en çok fayda sağlayacak kaynak ise, mahiyet itibarıyla, arşiv evrakı, özellikle de yüzyıllar boyunca Osmanlı hanedanının konutu işlevi görmüş Topkapı Sarayı'na ait kayıtlardır.

Literatürde daha çok, ikinci eşi Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yla (1718-1730) tanınan Fatma Sultan, ilk evliliğini dört buçuk yaşındayken yaptı. Babası III. Ahmed (1703-1730) tarafından 1709 senesinde Silahdar Ali Ağa'yla (sonradan Sadrazam Şehid Ali Paşa) evlendirildi, bu ismin 1716 senesinde vefatı üzerine, henüz bulûğa ermeden tekrar "dul" kaldı. Fatma Sultan'ın *sûrî* evlilik sürecini ele alıp yukarıda sıralanan sorulara bu isim özelinde cevap arayacak olan bu makale, aslında tam bir örnek olay incelemesidir. Elde edilen sonuçların, ileride alanda yapılacak bütüncül bir çalışmaya zemin teşkil etmesi umulmaktadır. Bütüncülden kasıt, ortak kaderi paylaşan farklı dönemlerden olabildiğince çok sayıda sultan kızına ait hususiyetlerin karşılaştırmalı olarak ele alınmasıdır. Osmanlı Devleti'nde küçük yaşta evlendirilen padişah kızlarının başladıkları yeni hayatın karakteristik özellikleri hakkında genellemeler yapmak, genel geçer yargılara ulaşmak ancak bundan sonra mümkün olabilir.

Fatma Sultan'ın Kısa Biyografisi

III. Ahmed'in kızı Fatma Sultan, 22 Ekim 1704 (22 Cemaziyelahir 1116) tarihinde Topkapı Sarayı'nda dünyaya geldi.¹² Dönem kroniği *Târîh-i*

¹² *Nusretnâme: İnceleme Metin (1106-1133/1695-1721)/Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa*, haz. Mehmet Topal, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018, s. 820; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK, 2000, s. 289; *T SMA (Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi)*, d. nr. 51, vr.34b (sadece ay bilgisi vardır); *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013, II, 735 (22 Cemaziyelvel); *Uşşâkizâde Târîhi*, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2005, II, 785 (5 Cemaziyelvel).

*Râşid'*deki sorunlu kayıt nedeniyle, doğum tarihini bir ay önce gösteren çalışmalar da vardır.¹³ Bir başka yanlışlı sultanın annesinin adına ilişkin yapılmıştır. *Sicill-i Osmanî'*de, Hâce Ayşe Bahri/Behri Kadın ismi zikredilse de annesi, Emetullah Başkadin'dır (ö. 1733).¹⁴ İlk çocuk olması hasebiyle doğumu, İstanbul'da dört gün boyunca coşkuyla kutlanan Fatma Sultan'ın çocukluğu, Topkapı Sarayı harem dairesinde, art arda yaşanan bebek ölümlerinin gölgesinde geçti.¹⁵ Nitekim 1710 senesine kadar dünyaya gelen on bir kardeşinden sadece Ümmügülsüm Sultan (1708-1732) hayatta kaldı.¹⁶ Diğerleri, muhtemelen bu-

¹³ Bir önceki dipnotta künyesi verilen, *Târîh-i Râşid'*deki kayda atfen doğum tarihini, 22 Eylül 1704 (22 Cemaziyelevvel 1116) olarak kabul edenlere örnek olarak bkz. A.D. Alderson, *a.g.e.* Şema XLI; Necdet Sakaoğlu, *Bu Müllkün Kadın Sultanları*, İstanbul: Alfa, 2015, s. 422; Ahmet Refik, *Fatma Sultan*, yay. haz. Esra Keskinkılıç, Rifat Günelan, İstanbul: L&M Yayınları, 2004, s. 12. Fakat ilgili kronikteki kayıt, önceki-sonraki kayıtlarla tutarlılık açısından dikkatle incelendiğinde Râşid'in ay bilgisini sehven Cemaziyelevvel olarak yazdığı gayet açıktır. Ayrıca, III. Ahmed'in sadrazamına bu doğumu müjdelediği hatt-ı hümayun suretindeki hitap, Sadrazam Kalaylıkoz Ahmed Paşa'yadır ki bu kişi sadarete, 28 Eylül 1704 tarihinde getirildi (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 289). Padişaha sunulan doğum hediyelerine ait kayıtlarda yine aynı sadrazamın ismi geçer (*T SMA.d.*, nr. 15, vr.119a). O nedenle Fatma Sultan'ın 22 Eylül değil, 22 Ekim 1704 doğumlu olduğu kesindir.

¹⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, yay. haz. Nuri Akbayar, eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, I, 6. Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın bir telhisinde kullandığı ifade bu ihtimali boşa çıkarır: "*Vâlîde-i mükerreme sa'adetlü, ismetlü başkadın efendimizin dahi dest-i şeriflerin bûs idüüp anların dahi izn-i hümayûnların ricâ iderler*" (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]. AE.SAMD.III, 229/22017). Emetullah, III. Ahmed'in tahta çıkışından en geç kırk gün sonra başkadin unvanını almıştı (*T SMA.d.*, nr. 2352/303, 27 Ca 1115/8 Ekim 1703). Ayrıca bkz. *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 80.

¹⁵ Bu amaçla gündüz vakitlerinde şehirdeki dükkânlarla sokaklar süslendi (*şehir donanması*), her gün üçer defa top atışı yapıldı, eğlencelerin dördüncü günü esnaf alayı düzenlendi. Ayrıca Sarayburnu önünde, denizde, padişahın seyri için temsili bir kale kuşatması gösterisi gerçekleştirildi (*Anonim Osmanlı Tarihi*, s. 289; *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 736). Dördüncü gün akşamı ise havai fişek gösterileri yapıldı (*Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 820). Osmanlı teşrifatında gelenek haline gelmiş, padişah çocuklarının doğumları, yani *vilâdet-i hümayûnları* üzerine yapılan kutlamaların içerikleri hakkında bkz. Mehmet Arslan, "Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler ve Vilâdetnâme-i Hadîce Sultân", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1997, sayı 4, s. 21-56.

¹⁶ Şehzade İsa, Mayıs 1706'da üç aylıkken (*Nusretnâme: İnceleme Metin*", s. 840), Şehzade Mehmed, Haziran 1706'da yedi aylıkken (*aynı eser*, s. 841), Şehzade Ali Eylül

laşıcı hastalıkların neden olduğu salgınlar sonucunda henüz birkaç aylık bebekken öldüler.¹⁷ Fatma Sultan'ın sarayda yaşanan hastalık vakalarından etkilenip etkilenmediğini belirlemek kolay değilse de eldeki verilerden, kendisinin ilerleyen yaşlarında sık hastalandığı ve oldukça hassas bir bünyeye sahip olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁸

İleride konu edileceği üzere Fatma Sultan, 1709 Mayıs'ında babası tarafından, görkemli bir dizi alay ve eğlence eşliğinde Silahdar Ali Ağa ile evlendirildi. Düğünden sonra ikinci vezirlikle rikâb kaymakamlığına getirilen Ali Paşa, 1713 senesinde sadrazam olarak atandı. 1716 senesinde Osmanlı ordusunun başında katıldığı Avusturya Seferi sırasında Petervaradin Savaşı'nda şehit düştü.¹⁹ Böylece sultan, ikili arasında gerçek bir evlilik hayatı yaşanmadan dul kaldı ve bir yıl sonra on üç yaşına geldiğinde ikinci kez evlendirildi.

1706'da üç aylıkken (*aynu eser*, s. 843), Rukiye Sultan 1707'de dört aylıkken (*aynu eser*, s. 854), Hadice Sultan 1708'de bir yaşındayken (*aynu eser*, s. 856), Şehzade Selim 1708'de sekiz aylıkken (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 793), Şehzade Murad 1708'de iki aylıkken (*aynu eser*, s. 791), Zeynep Sultan 1708'de dokuz aylıkken (*aynu eser*, s. 796, s. 708), Şehzade Abdülmelik 1710'da üç aylıkken (*aynu eser*, s. 832), bir diğer Zeynep Sultan 1710'da yedi aylıkken vefat etti (*aynu eser*, s. 838).

¹⁷ Örneğin, 1707-1708 senelerinde çiçek salgını olduğu, III. Ahmed'in de 1708 senesinde çiçek hastalığına yakalandığı ve hastalığın şiddetinden ötürü kendisinden bir ara ümit kesilen hükümdarın iyileşmesinin kırk günü bulduğu bilinmektedir (*Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 867).

¹⁸ Fatma Sultan'ın sağlık problemleri, III. Ahmed ile sultanın ikinci eşi Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa arasında gerçekleşen yazışmalarda sık sık konu edilmiştir. Yakalandığı ve hayli şiddetli seyrettiği anlaşılan kızamık hastalığı bunlardandır. Sultanın hastalık sebebiyle günlerce yemeden içmeden kesilmiş vaziyette ateş içinde yattığı ve tedavisi için değişik yöntemler denendiği ortaya çıkmaktadır (BOA, AE.SAMD.III, 223/21492; 228/21903; 228/21904; BOA, HAT, 1447/41).

¹⁹ İznikli olan Ali Paşa, küçük yaşta II. Ahmed devrinde saraya girdi, Enderun'da eğitim aldı, II. Mustafa saltanatında Silahdar Çorlulu Ali Paşa'ya intisap etti. III. Ahmed döneminde sarayda rikâbdar ve çukadarlık görevinden sonra Aralık 1704 tarihinde padişahın silahdarlığına getirildi. Ali Paşa'ya ait biyografik bilgi için bkz. Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, XXXVIII, 2010, 433-434; İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/II, 6. Baskı, Ankara: TTK Yayınevi, 2011, 300-305; *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri Osmanlı Sadrazamları*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitapevi, 2013, s. 169-174.

Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yla yaptığı on üç yıl süren bu izdivaçtan Mehmed Bey adında bir oğlu oldu.²⁰ Fatma Sultan'ın hayatının bu kısmına ilişkin, başta sadrazam kocası ve padişah babasıyla ilişkileri olmak üzere, kayda değer bir hayli husus vardır. Bunları genel hatlarıyla anlatmaya girişmek bile makalenin odağını kaydıracağından Fatma Sultan-Nevşehirli evliliğini başka bir çalışmaya bırakmak yerinde olacaktır.

Fatma Sultan, 1730 yılında çıkan ve tarihte Patrona İsyanı olarak anılan ayaklanmayla babasının hal' ve kocasının katledilmesinin ardından maalesef çok yaşamadı.²¹ Zilkade 1145/Nisan-Mayıs 1733 tarihinde yirmi dokuz gibi hayli erken bir yaşta vefat etti.²² Oğlu Mehmed Bey de annesinin ardından H. 1150 senesinde (1737-1738) öldü.²³ Anne-oğul, III. Ahmed'in ve hanedanının büyük kısmının defnedildiği Bahçekapı'daki Turhan Valide Sultan Türbesi'ne gömülmüştür. Sultanın dış görünüşüne dair pek bir şey bilinmemektedir. Lady Montagu'nun, Nevşehirli'ye ait olduğunu kaydettiği bir şiirin içeriğinden hareketle kendisinin, kara gözlü, kara kaşlı olduğu düşünülmektedir.²⁴ Fatma Sultan'ın bânisi olduğu hayır eserleri arasında,

²⁰ Nevşehirli Damad İbrahim Paşa hakkında kısa biyografik bilgi için bkz. Münir Aktepe, "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", *DİA*, VIII, 1993, 441-443; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/II, 310-316; *Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri*, s. 177-182.

²¹ İsyân günleri üzerine monografik bir çalışma için bkz. Münir Aktepe, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.

²² *Subhî Tarihi, Sâmî ve Şâkir Tarihleriyle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydınar, İstanbul: Kitabevi, 2007, s. 198; *Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih I*, haz. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976, s. 30; *T SMA.d*, nr. 19/2, vr.50b. Ölümü üzerine Şair Seyyid Vehbî bir tarih manzumesi kaleme aldı (Hamid Dikmen, "Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi SBE Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Tezi, 1999, II, 342-379).

²³ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 25.

²⁴ Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 84. Ayrıca bkz. Halsband (ed.), *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, Oxford: Oxford University Press, 1956, I, 334.

Paşa Kapısı'nda yaşadığı sarayın yanında yaptırdığı ve 1727 senesinde faaliyete geçen bir cami²⁵ ile 1728 senesinde Üsküdar'da inşa ettirdiği bir çeşme göze çarpar.²⁶

Fatma Sultan ile Ali Paşa'nın Düğünü

Fatma Sultan, dört yaşını henüz birkaç ay önce doldurmuştu ki babası onu, Silahdar Ali Ağa'yla evlendirmeye niyetlendi.²⁷ Çoğu Osmanlı hanedan evliliğinde olduğu gibi bu kez de damat seçiminde, siyasi âmiller belirleyici olmuştu. Ali Ağa, 1704 senesinden beri silahdarlığını yürüttüğü padişahın güven ve muhabbetini kazanmış, hükümdarın yakınındaki etkin ekibe çoktan dâhil olmuş bir isimdi.²⁸ III. Ahmed, kendisine damat yapmakla Ali Ağa'yla arasındaki muhabbeti iyice sağlamlaştırmayı hedefliyordu.²⁹ Önceki padişah II. Mustafa'nın kızı Emine Sultan'la evli olan hanedanın bir diğer damadı dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşa (1706-1710), kendi aleyhine sonuçlar doğuracağı endişesiyle bu izdivacın karşısında durdu³⁰. Sadrazam Çorlulu

²⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1561-2. Bu caminin sonraki yüzyıllarda geçirdiği değişim için bkz. Semavi Eyice, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergahı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*, İstanbul, 1987, XLIII, s. 475-511.

²⁶ Hatice Aynur & Hakan Karateke, *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri: 1703-1730*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı, 1995, s. 196.

²⁷ Osmanlı hanedanında evleneceği kişi hususunda sultanların rızasının alınmadığı ve bu noktada karar merciinin padişah olduğuna dair bkz. Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 166.

²⁸ Aralık 1704 itibariyle silahdarlık görevine getirilmiş olan (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 746) Ali Ağa, 1706 ilkbaharına gelindiğinde, III. Ahmed'in etrafındaki etkin ekibe yavaş yavaş dâhil olmaya başlamıştı (*aynı eser*, s. 762-763). Dönemin yabancı tanıklarından De La Motraye'ye göre, Ali Ağa 1709 senesindeki düğünü esnasında, padişahın güven ve lütfuna çoktan mazhar olmuş bir şahsiyetti (Aubry de La Motraye, *A. De La Motraye's Travels Through Europe, Asia, and into Parts of Africa with Proper Cutts and Maps Containing A Great Variety of Geographical, Topographical, and Political Observation*, London, Printed for the Author, 1723, I, 284).

²⁹ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 802.

³⁰ Eski padişah II. Mustafa, gözde adamlarından olan Çorlulu Ali Paşa'yı kızı Emine Sultan'la nişanlamış fakat padişah 1703 yılında hal' edilince düğün geri kalmıştı. III. Ahmed, 1708 yılı Nisan ayında yapılan bir dizi merasim eşliğinde ikiliyi evlendirdi (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 791-2; Mehmet Arslan, "II. Mustafa'nın Kızları Ayşe Sultan ve Emine Sultan'ın Düğünleri Üzerine Bir Belge", *Osmanlı Makaleleri (Edebiyat-Tarih-Kültür)*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2000, s. 553-565).

Ali Paşa'yı endişeye sevk eden nokta, Silahdar Ali Ağa'nın hanedanla sıhriyet kurunca etkinliğini daha da artırarak sadaret işlerinde kendisine rakip olması ihtimaliydi.³¹

Bu kaygılarla alternatif isim arayışına girişen Çorlulu, münasip gördüğü eski kethüdası Kubbe Veziri Abdurrahman Paşa'yı III. Ahmed'e damat olarak önerdi. Hatta daha da ileri giderek Abdurrahman Paşa'ya alencele nişan hazırlığı yaptırdı, kendisi de yardım sadedinde Fatma Sultan'ın kullanımı için bir ev satın alıp evin tadilatını başlattı. Mekânı, verdiği bir yemek ziyafetiyle hükümdara gösterdi ve kendisinden müspet yönde cevap almaya uğraştı.³² Çorlulu'nun bu ve benzeri teşebbüslerine rağmen III. Ahmed tavrını, Fatma Sultan'ı, Silahdar Ali Ağa'ya vermekten yana koydu ve 16 Ocak 1709'da Ali Ağa'ya damatlık hil'ati giydirdi. Sadrazamın ve onun adayı Abdurrahman Paşa'nın gönlünü almak içinse bir diğer kızı, iki yaşındaki Ümmügülsüm Sultan'ı Abdurrahman Paşa'yla nişanlamayı kararlaştırdı.³³

Nişanları hemen yapılan Ümmügülsüm Sultan-Abdurrahman Paşa çiftinin düğünü, ağırdan alınmış gibidir. Nitekim damat namzedi paşa, altı yıl sonra öldüğünde (1715)³⁴ izdivaç hâlâ gerçekleşmemişti.³⁵ Aynı ağırdan alma, Fatma Sultan-Silahdar Ali Ağa izdivacı için de pekâlâ söz konusu edilebilirdi.

³¹ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 802.

³² Bahçekapısı'nda Kasapbaşı Mehmed Ağa'nun evi satın alınmıştı (*aymı yer*).

³³ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 801-803. *Nusretnâme*'de Sadrazam Çorlulu Ali Paşa'nın Silahdar Ali Ağa'nın damatlığını önleme çabasından söz edilmez. Sadece nişan ve düğün anlatılır (*Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 873, 877-879). Öte yandan IV. Murad (1623-1640) zamanında da benzer bir padişah-silahdar-sadrazam üçgeninin oluştuğu göze çarpmaktadır. IV. Murad, çok sevdiği ve sofrada arkadaşlığı yaptığı Silahdar Mustafa Paşa'yı damadı yapmak isteyince henüz yaşı küçük olan kızı Kaya Sultan'ı (ö. 1659) bu isimle evlendirmeye niyetlenir. Fakat dönemin sadrazamı Kara Mustafa Paşa bu duruma razı olmaz. Fatma Sultan örneğinden farklı olarak bu kez, sadrazam amacına ulaşır ve izdivaç gerçekleşmez. Kaya Sultan, on üç yaşına geldiğinde Melek Ahmed Paşa adında başka bir vezirle evlendirilir (*Uluçay, Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 54).

³⁴ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, I, 98.

³⁵ Fatma Sultan ile Silahdar Ali Ağa'nın nişan merasiminin yapıldığı 12 Mayıs 1709 tarihinde Ümmügülsüm Sultan ile Abdurrahman Paşa da nişanlandı. Literatürde, Ümmügülsüm Sultan'ın iki yaşında evlendirildiği söylemiyle sıkça karşılaşıldığından bu kızın o tarihte sadece nişanlandığını, ilerleyen yıllarda sultanın bulûğa ermesi beklenirken Abdurrahman Paşa'nın vefatıyla düğünün geri kaldığını tekrar vurgulamak gerekir.

III. Ahmed, denkleme Çorlulu tarafından başka bir damat adayı sokulmasaydı, muhtemelen düğün için bu kadar aceleci davranmayacaktı. Ümmügül-süm Sultan gibi Fatma Sultan'ı da nişanlamakla yetinecek, nikâh ve düğün için sultanın biraz daha büyümesini bekleyecekti.

Zaten kendisinin Fatma Sultan haricinde diğer kızlarının izdivaçlarında yaş hususunu gözettiği fark edilir. Hükümdar diğer altı kızını, iki farklı zamanda üçerli gruplar halinde evlendirmiştir. Düğünleri 1724 yılında yapılan ilk gruptaki Ümmügül-süm (d. 1708), Hadice (d. 1710) ve Atike (d. 1712) sultanlar, evlendirildiklerinde sırasıyla on altı, on dört ve on iki yaşlarındaydılar.³⁶ İkinci gruptaki Saliha (d. 1715), Zeynep (d. 1718) ve Ayşe (d. 1718) sultanlar ise evlendirildikleri 1728 senesinde on-on üç yaşları arasındaydılar.³⁷ Bu kişilerin düğün anlatılarının yer aldığı kronikte, sultanların "*sinn-i rüşd ü temyîze*" vardıkları vurgusu her defasında yapılmıştır.³⁸ Öte yandan, padişahın bir yazışmada kullandığı ifadeleri bu konudaki genel tutumunun, bulûğ çağını beklemek olduğunu gösterir.³⁹ Kaldı ki hanedan kurallarına göre, Fatma Sultan-Ali Ağa izdivacı şekilden öteye geçmeyecektir.⁴⁰

Fatma Sultan-Ali Ağa çifti için düzenlenen düğünün detaylarına gelince, III. Ahmed, 4 Mayıs 1709 tarihinde nişan ağırlığını sunması için Ali Ağa'ya emir gönderip düğünü Dîvân azalarına duyurarak süreci başlattı.⁴¹ Ardından

³⁶ Düğünlerine dair tafsilat için bkz. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1345-6, 1349-1354; Tülay Artan, "Royal Weddings and the Grand Vezirate: Institutional and Symbolic Change in the Early Eighteenth Century", *Royal Courts in Dynastic States and Empires. A Global Perspective*, eds. Tülay Artan, Jeroen Duindam and Metin Kunt, Leiden: Brill, 2011, s. 341.

³⁷ Düğünlerine dair bilgi için bkz. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1596-7, 1615-1616.

³⁸ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, III, 1345 ve 1596.

³⁹ "Benim Vezîrim. Dünkü gün müzâkere olunan sultânân mâddesi kable'l-vukû' kimseye ifşâ olunmayup ketm oluna. Dahi ona vakit vardır. Acele olacak mevâddan değildir. Benim murâdım ba'de'l-bulûğ virmeğdir. Ma'lûmun oldukda kimseye ifşâ etmeyesin!" (BOA, C. SM, 26/1304). Beyaz üzerine yazılmış, tarihsiz bu hatt-ı hümayun, Uluçay tarafından, hangi padişaha ait olduğu belirtilmeden kullanılmıştır (Uluçay, *Harem II*, s. 169). Ama belgenin üslûbuyla el yazısının karakteristik özellikleri, III. Ahmed'e ait diğer hatt-ı hümayunlarla yüksek oranda örtüştüğünden bu belge, III. Ahmed'e ait olmalıdır.

⁴⁰ Lady Montagu, bu durumu evlilikten ziyade bir kontrat olarak algılar: "that ought rather to be called a contract than a marriage, not having ever lived with him" (*The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I, 321).

⁴¹ Çağatay Uluçay, "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünlerine Ait Bir Araştırma", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV*, İstanbul: Baha Matbaası, 1958, s. 140.

12 Mayıs Pazar günü çiftin nişan töreni yapıldı, ertesi gün de nikâhları kıyıldı. İki tören de Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna kurulan çadırlar içinde, vüze ve ulemanın katılımıyla gerçekleşti.⁴² Geline ve ailesine sunulmak üzere hazırlanan, çoğunluğunu mücevher ve ziynet eşyalarının oluşturduğu nişan setleri ve hediyeler, Ali Ağa'ya oldukça pahalıya mal olmuştu.⁴³ Sofa Köşkü'nde sergilenen nişan takımlarını görmeye gelen devlet büyükleri de hükümdar ve Fatma Sultan için kendi hazırladıkları hediyeleri sunmayı ihmal etmediler.⁴⁴ Ziyafet sofralarının kurulduğu⁴⁵ nikâh gününde Ali Ağa, ikinci vezirlik rütbesiyle taltif edilerek rikâb kaymakamlığı görevine atandı.⁴⁶ Her zamanki gibi gelinle damadın vekilleri tarafından temsil edildiği ve nikâhu şeyhülislam efendinin kıydığı törende, Fatma Sultan'ın vekili dönemin darüssaade ağası, Ali Ağa'nunki ise kaptan paşaydı.⁴⁷ Âdet olduğu üzere nikâhın akabinde gelinin çeyizinin yeni hanesine nakledilmesi gerekiyordu.

Fatma Sultan'ın yeni hanesi, babasının kendisine hediye ettiği Paşa Kapısı'ndaki Bıyıklı Mustafa Paşa Sarayı olacaktı. Topkapı Sarayı'nın yakınındaki bu bina o sıralar defterdarların kullanımında olduğu için düğünden aylar önce yapının boşaltılması ve tamir-yenileme işlerine başlanması yönünde bir

⁴² Belirtildiği gibi bu esnada Ümmügülsüm Sultan ile Abdurrahman Paşa'nın nişanları da yapıldı (Mehmet Arslan, "III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan'ın Düğünü Üzerine Önemli Bir Belge", *Yedi İklim*, İstanbul, 1993, IV, sayı 43, s. 70, 72; Uluçay, *a.g.m.*, s. 141, 143; *T SMA.d*, nr. 10590, vr.8b,13a).

⁴³ Damat tarafından, Fatma Sultan, III. Ahmed, Valide Gülnuş Emetullah Sultan, darüssaade ağası ve Fatma Sultan'ın sekiz cariyesine sunulan hediyelerin tam listesi için bkz. Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 71; *T SMA.d*, nr. 10590, vr.10b-11a .

⁴⁴ Dönemin şeyhülislamı, kaptan paşası, yeniçeri ağası, defterdarı, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, nakibüleşraf, İstanbul kadısı, Eflak ve Boğdan voyvodaları tarafından gelen hediyelerin müfredatı için bkz. *T SMA.d*, nr. 2352/817; *T SMA.d*, nr. 10590, vr.1b-7a; Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 69-70.

⁴⁵ Nikâh günü verilen ziyafette tatlı ve içeceklerin yapımında kullanılacak malzemelerin listesi için bkz. BOA, *D.BŞM.d*, nr. 1141, vr.4.

⁴⁶ Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 71; Çağatay Uluçay, *a.g.m.*, s. 143; *T SMA.d*, nr. 10590, vr.13a.

⁴⁷ Fatma Sultan'ın mihr-i müecceli 40 bin altındı (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 811). İkinci eşi Nevşehirli'yle kıyılan nikâhunda bu rakam 20 bin altına düştü (*T SMA. E. 406/8 (T SMA No: 922/1)*).

ferman çıkarıldı.⁴⁸ Fakat sarayın tadilatı zamanında bitirilemeyince, düğün için çifte, Eyüp'teki Valide Sultan Yalısı tahsis edildi.

Nikâhtan hemen sonra sultanın çeyizi ve eşyaları, yüklendikleri çok sayıda binek hayvanı ve arabayla nümayiş içinde Topkapı Sarayı'ndan çıkarılarak, tertip edilen alayla Eyüp'teki yalıya getirildi.⁴⁹ Kızının çeyiz masraflarını özel hazinesinden karşılayan padişah, bu amaçla 16.806 kuruş ödedi.⁵⁰ Meblağ oldukça yüksektir fakat hükümdarın bir yıl sonra evlendirdiği yeğeni Safiye Sultan'ın çeyizi için de benzer bir rakamı (15.000 kuruş) gözden çıkarması, uygulamanın, Fatma Sultan'a has olmadığını gösterir.⁵¹ Fatma Sultan'ın yalıya nakli için âdet gereği perşembe günü beklenerek 16 Mayıs'ta, sultan için muazzam bir gelin alayı düzenlendi.⁵² Dört buçuk yaşındaki sultan, devlet ileri gelenlerinin de yer aldığı kalabalık alayın arasında, bindirildiği gümüş bir arabayla, İstanbul sokaklarını geçerek yalıya ulaştı. Sultanı yalnız bırakmayan babası, babaannesi Valide Gülnuş Emetullah Sultan ve diğer harem ahali de yalıya geçtiler. Aynı günün akşamında yapılan eğlence ve ışıklı gösterilerin akabinde damat Ali Paşa, darüssaade ağasının yanında

⁴⁸ Tamir işlerine başlanması yönünde çıkarılan ferman 31 Aralık 1708 tarihlidir. Eskiden Veziriazam Bıyıklı Mustafa Paşa mülkü olan bu yapı, Paşa Kapısı'na yakınlığından dolayı defterdarlara tahsis edilmiş durumdaydı. Saray, Fatma Sultan'a verilince buradaki defterdarların aynı mahaldeki Suyabatan Sarayı'na taşınmaları kararlaştırıldı (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 801). III. Ahmed, düğünden kırk gün önce 5 Nisan 1709 tarihinde, buraya gelerek yapının tamir işlerinin ne aşamada olduğunu teftiş etti (*TSMA.d.*, nr. 2352/339).

⁴⁹ Çığatay Uluçay, *Harem II*, s. 185; Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 67.

⁵⁰ *TSMA. E. 523/2*, vr.15.

⁵¹ *Aynı belge*. Sultan'ın çeyizine harcanan paranın o dönemki alım gücü değeri, III. Ahmed'in kütüphane inşaatına harcadığı miktarla kıyaslanarak anlaşılabilir. Hükümdarın, masraflarını özel hazinesinden karşıladığı, Topkapı Sarayı'nın ikinci avlusuna 1719 senesinde inşa ettirdiği Enderun Kütüphanesi binası toplamda 19.577 kuruşa mal olmuştu (*TSMA.d.*, nr. 2362/11, vr.3a; *TSMA.d.*, nr. 2363/2, vr.2b).

⁵² Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 73; Çığatay Uluçay, *a.g.m.*, s. 145.

“sembolik olarak” gerdeğe girdi.⁵³ III. Ahmed, kızının yanında düğün eğlenceleri sonlanıncaya değin, yani dört gün daha kaldıktan sonra Topkapı Sarayı’na döndü.⁵⁴

Bu arada, düğünü takip eden yıllarda yaşanan siyasi gelişmeler, izdivacı engellemeye çalışan Sadrazam Çorlulu Ali Paşa’yı endişelerinde haklı çıkarır cinstendir. Zira Fatma Sultan’ın eşi olunca Ali Paşa, düğünle birlikte getirildiği rikâb kaymakamlığı görevinde gördüğü teveccühü günden güne artırmış, III. Ahmed’in etrafındaki etkin ekipteki yerini sağlama almıştır.⁵⁵ Padişahın itimat ve güvenini kazanıp gözde vezir mesabesine ulaşmanın ayrıcalığıyla, saray ve devlet idaresine ilişkin meselelerde sözünü dinletir olmuştur. Yaptığı telkinlerin III. Ahmed üzerindeki etkisi, Sadrazam Çorlulu Ali Paşa’nın 1710 senesinde görevden el çektilişi hadisesinde kendini iyiden hissettirir.⁵⁶ Dönemin müellifi Fındıklılı Mehmed Ağa’ya göre Ali Paşa, sadaret makamına çıkacağı 1713 senesine kadar Çorlulu ve ondan sonraki beş sadrazamın kaderlerinde belirleyici rol oynayan bir numaralı kişidir.⁵⁷ Padişahın

⁵³ Literatürde düğünü anlatan çalışmalarda, paşanın “sembolik olarak gerdeğe girdiği” ifade edilmekle yetinilmiştir (Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 68; Çağatay Uluçay, *a.g.m.*, s. 147; Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 190). Çünkü düğünün en ayrıntılı anlatısı olan *Sûrnâme* bile ilgili ânın mahiyetinin tam olarak anlaşılmasına izin vermez. *Sûrnâmeye* göre, gelinin alayla Eyüp Valide Sultan Yalısı’na getirildiği günün akşamında düğün eğlenceleri bitip yatsı namazından sonra herkes mekânuna çekildiğinde, sadrazam, şeyhülislam, darüssaade ağası ve sağdıç paşa, Damad Ali Paşa’yi önlerine katarak harem kapısına kadar getirmişler, kapı önünde şeyhülislam bir miktar dua etmiş, sonrasında Damad Ali Paşa ve darüssaade ağası hareme girmiş, diğerleri ise dağılmıştır (*TSMA.d*, nr. 10590, vr.19a).

⁵⁴ Düğün münasebetiyle tertip edilen alay ve eğlencelerin tafsilatı için bkz. Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 66-74; Çağatay Uluçay, *a.g.m.*, s. 139-146; *TSMA.d*, nr. 10590; *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 807-812; *Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 877-879; *Uşşâkzâde Târîhi*, II, 971-9; Çağatay Uluçay, “Beş Yaşında İken Nikâhlanan ve Beşikte Nişânlanan Sultanlar”, *Yeni Tarih Dergisi I*, 1957, s. 103-107; Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 177-192.

⁵⁵ Çağdaşı bir müellif, daha düğününden birkaç ay sonra, Kaymakam Ali Paşa’yı III. Ahmed’in “*sıhr-i mükerremleri*” olarak niteler (*Uşşâkzâde Târîhi*, II, 987).

⁵⁶ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 835-6; Akdes Nimet Kurat, *The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, London: Office of Royal History Society, 1953, s. 17-18 (3/14 Temmuz 1710 tarihli İngiliz Elçi Robert Sutton’a ait mektup).

⁵⁷ Bu beş sadrazam, Köprülüzâde Numan Paşa, Baltacı Mehmed Paşa, Gürcü Yusuf Paşa, Nişancı Süleyman Paşa ve Hoca İbrahim Paşa’dır (*Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 1054).

sonsuz güvenini kazandığı anlaşılan paşanın, bu süre zarfında perde arkasından devlet işlerini idare ettiği, önemli atama ve azillerde büyük pay sahibi olduğu hususunda çağdaşı gözlemciler hem fikirdirler.⁵⁸ Ali Paşa, 1713 senesinde sadrazamlığa geldikten sonra da III. Ahmed'in nezdindeki ayrıcalıklı yerini koruyabilmek için gerekli stratejik adımları hiç çekinmeden atmayı sürdürmüş, rakip olma potansiyeli beliren devlet adamlarını saf dışı bırakmaktan geri durmamıştır.⁵⁹

Fatma Sultan'ın Yeni Yaşantısı

Bu noktada cevaplanması gereken ilk soru Fatma Sultan'ın düğününden sonra nerede yaşadığıdır. Aşağıda örnekleri verileceği üzere, döneme ait kayıtlar incelendiğinde sultanın, Topkapı Sarayı'na geri dönmediği ve müstakil bir hayata başladığı ortaya çıkar. Anlaşılan o ki sultan, babasının kendisine verdiği Paşa Kapısı'ndaki sarayın tamiratı tamamlanuncaya kadar Eyüp Valide Sultan Yalısı'nda kaldı, babası onu burada ziyarete geldi.⁶⁰ Sultan, düğününü takip eden üç ay içerisinde de inşası tamamlanan kendi sarayına taşındı. Zira 1709 Temmuz sonunda düzenlenmiş bir makbuza göre, sultana ait eşyalar Eyüp'teki yalıdan sultanın Paşa Kapısı'ndaki sarayına nakledilirken

⁵⁸ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 840, 859-860, 871; Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 83, 148, 174; *İstanbul'da Fransız Elçiliği, Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, çev. Ali Şevket Bizer, yay. haz. Mustafa Daş, Ankara: TTK, 2017, s. 161.

⁵⁹ Akdes Nimet Kurat, *a.g.e.*, s. 178-179, 191; *İstanbul'da Fransız Elçiliği*, s. 166, 190. Duruma dair somut bir örnek için Ali Paşa'nın sadrazamlığı döneminde İstanbul Bostancıbaşı (sonradan Sadrazam) Arnavut Hacı Halil Ağa'ya yaptığı muamelenin ayrıntılarına bakılabilir (*Nusretname: İnceleme Metin*, s. 1031).

⁶⁰ III. Ahmed, 20 Mayıs Cumartesi günü Topkapı Sarayı'na döndüğü yalıya iki gün sonra yeniden geldi. On gün sonraki ziyaretinde (2 Haziran 1709) ise Fatma Sultan'a İç Hazine'den 6.000 çil akçe ihşanda bulundu (*TSM.A.d*, nr. 2352/341). Valide Sultan Yalısı, IV. Mehmed tarafından validesi Turhan Sultan için yaptırılmış, bu kişinin ölümünün ardından hasekisi Gülnuş Emetullah Sultan'a verilmişti. III. Ahmed validesi Gülnuş Sultan'ın vefatından (1715) sonra bu yalığı kızı Fatma Sultan'a hediye edecektir. Fakat bina, aynı şekilde Valide Sultan Yalısı olarak anılmaya devam etmiştir. Yerinin Eyüp'te, Feshane Caddesi üzerinde sahil şeridinde, Zal Mahmud Paşa Camii avlu kapısı karşısında olduğu rivayet edilir (Mehmet Nermi Haskan, *Eyüpsultan Tarihi*, İstanbul: Eyüp Belediyesi, 1996, s. 365).

onlarca beygir kiralanmıştı.⁶¹ Yine aynı günlerde sultan sarayının tamiratının tamamlanması vesilesiyle Fatma Sultan'ın eşi Kaymakam Ali Paşa, padişahın iştirakiyle bir ziyafet vermişti.⁶² III. Ahmed'in, 1 Eylül 1709 tarihinde Fatma Sultan'ın sarayına gittiği ve burada kızı ile kızının kethüdasına bir takım hediyeler verdiği bilgisinden hareketle, sultanın en geç bu tarihte kendi sarayında yaşamaya başladığı söylenebilir.⁶³

Nitekim padişahın belli vesilelerle harem dairesindeki kişilere İç Hazine'den verdiği ihsan ve bahşişlerin yer aldığı kayıtlar da Fatma Sultan'ın, düğününden sonra Topkapı Sarayı'na geri dönmediğine delalet ederler. *Göç bahşişi* ile *surre altını* listeleri bu kabildendir. Bahar ve yaz mevsimlerini Topkapı Sarayı'ndan ziyade sayfiyede geçirmeyi yeğleyen III. Ahmed, her yıl harem ahalisiyle birlikte, Boğaz ve Haliç taraflarındaki yalı ve sahilsaraylara mevsimlik olarak geçirdi.⁶⁴ Her taşınma ameliyesi öncesi, o göçe katılan harem üyelerine vermeyi âdet haline getirdiği *göç bahşiş*lerine ilişkin kayıtlar incelendiğinde, düğününden önce gerçekleşen göçlerin katılımcı listelerinde Fatma Sultan'ın ismi varken⁶⁵ 1709 yılından sonraki göç listelerinde, Fatma Sultan adının hiç geçmediği fark edilir.⁶⁶

⁶¹ 1709 yılı Temmuz sonunda Fatma Sultan'ın kıyafet ve eşyalarının Eyüp'ten Paşa Kapısı'ndaki sarayına taşındığı anlaşılmaktadır. 31 Temmuz 1709 (23 Ca 1121) tarihli bir makbuza göre taşınma esnasında mîrî arabalara koşulan otuz dokuz çift *bargir* için toplamda 15 kuruş ödendi (BOA, AE.SAMD.III, 43/4304).

⁶² 3 Ağustos 1709 (26 Ca 1121) tarihinde gerçekleşen ziyafette III. Ahmed, damadı Kaymakam Ali Paşa'ya kürk giydirdi (BOA, AE.SAMD.III, 109/10711).

⁶³ “Şeoketlü kerâmetlü efendimiz hazretleri sa’âdetlü Fatma Sultân efendimizin sarâyına gittikde ...” (TSMA. E. 523/2, vr.13, 25 C 1121/1 Eylül 1709). Hükümdar bu ziyareti sırasında İç Hazine'den Fatma Sultan'a ve kızının kethüdası kadına ihsanlarda bulundu (TSMA.d, nr. 2352/408, Cemaziyelahir 1121/Ağustos-Eylül 1121).

⁶⁴ Göçlerin mahiyeti için bkz. Emine Dingç, “Osmanlı Padişahlarının Yazlık Saray Kültürü: Göç-i Hümayun (18. yüzyıl)”, XVI. *Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. cilt I. Kısım, Ankara, 2015, s. 229-252.

⁶⁵ Her göç başlangıcında rutin olarak göçe katılan fertlere İç Hazine'den verilen ihsanlardan katılımcıları belirlemek mümkündür. Örneğin Fatma Sultan'ın ismi üst üste iki yıl Haliç'teki Karaağaç Bahçesi'ndeki saraydan Tersane Bahçesi'ndekine yapılan göç esnasında verilen göç bahşişi kayıtlarında vardır ve kendisine her seferinde 60 kuruş ihsan edilmiştir (TSMA.d, nr. 2352/624, 27 Eylül 1707; TSMA.d, nr. 2352/627, 18 Eylül 1708).

⁶⁶ Örneğin, yaz mevsimini geçirmek üzere farklı yıllarda Tersane Bahçesi'ndeki saraya yapılan iki “bütün” göçün (harem ahalisinin tamamının katıldığı göçler) ihsan

Aynı amaca matuf bir diğer evrak grubu, her sene *Surre-i şerifin* yola çıkış vaktinde yine harem üyelerine verilen *surre altını* miktarını gösteren kayıtlardır. Hükümdar, her sene Receb ayında kutsal topraklara yollanan *Surre-i şerife*⁶⁷ kendi adına yaptığı hatırı sayılır meblâğlardaki katkıya ek olarak, haremdeki kadınlarıyla dört-beş yaşına gelmiş çocuklarına da *surre altını* adı altında ihsanda bulunmuştur.⁶⁸ Fatma Sultan kendisine *surre altını* verilecek yaşa ancak geldiğinde, evlenerek harem dairesinden ayrıldığından, babasının saltanatı boyunca verdiği bu ihsanın kaydedildiği belgelerde ismine hiç denk gelinmez. Bununla birlikte kardeşleri Ümmügülsüm, Hadice, Atike, Saliha, Zeynep ve Ayşe sultanların adları, evlendikleri vakte kadar istisnasız her yıl *surre altını* listelerinde vardır. Bu kişiler listelerden ancak düğünlerinden sonra çıkarılmışlardır.⁶⁹

Neticede ortaya çıkan, Fatma Sultan'ın, düğünü akabinde kısa bir süre düğün için getirildiği Eyüp Valide Sultan Yalısı'nda kaldıktan sonra babası-

---

kayıtlarında Fatma Sultan'ın ismi yoktur (*TSMA.d*, nr. 2353/279, 20 Haziran 1710; *TSMA.d*, nr. 2060, vr.12b, 13 Temmuz 1714). Benzer örnekleri çoğaltmak mümkündür.

⁶⁷ Osmanlı sarayında her yıl Receb ayında *Surre-i hümayun*, yani Mekke ve Medine halkına dağıtılmak üzere başta padişah, saray halkı ve devlet ricalinden toplanan para ve hediyeler, onları yerine ulaştırmakla görevli alaya merasim eşliğinde teslim edilir ve düzenlenen alayla Surre saraydan çıkarılır kutsal topraklara doğru yola koyulurdu. Surre alayının ayrıntıları ve Surre'nin içeriğine dair bkz. Münir Atalar, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayun ve Surre Alayları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991; Tufan Buzpınar, "Surre", *DİA*, XXXVII, 2009, 567-569.

⁶⁸ Padişahın maksadı, haremdeki kişilerin kendi adlarına gönderdikleri Surre miktarına destek çıkmak olmalıdır. Bu arada, kadınlara *surre altını* ihsanının her yıl muhakkak yapıldığı halde çocukların doğar doğmaz listelere eklenmediği fark edilir. Çocukların kimisi dört, kimisi beş, kimisi de altı yaşındayken listede ismi belirir ama değişmeyen bir husus, ismi bir defa eklendikten sonra artık o kıza evlenene kadar her sene bu ihsanun verildiğidir.

⁶⁹ Ümmügülsüm Sultan'ın ismi, *surre altını* ihsan listelerinde dört yaşına geldiği 1712 yılında belirir, evlendiği 1724 yılına kadar aynı şekilde devam eder. Hadice Sultan'ınki de dört yaşına geldiği 1714 yılında başlar ve evlendiği 1724'e kadar sürer. Saliha Sultan'ın ki altı yaşındayken yani 1721'de başlar ve 1728 senesinde evlenince kesilir. Diğerlerinde de durum benzerdir. Sultanlara verilen *surre altını* ihsanlarını takip etmek için bakınız bazı yıllara ait Receb ayı Ceyb-i hümayun defterlerine; *TSMA.d*, nr. 2353/409 (1712 yılı); 2353/282 (1714); 2358/6 (1715); 2363/7 (1720); 2364/6 (1721); 2366/7 (1723); 2367/7 (1724); 2369/7 (1726); 2371/7 (1728); 2372/7 (1729).

nın kendisi için yeniden yaptırdığı ve içini döşettiği Paşa Kapısı'ndaki sarayına geçtiğidir.⁷⁰ İçinde, en az yirmi odası ve dört köşkü bulunan bu sarayın, yenilenen iç döşemesi, padişaha 21.000 kuruşa mal olmuştu.⁷¹ Tadilat sırasında bina sınırları, Feyzullah Efendi kerimesinden alınan bir duvar ve bitişikteki Abdurrahman Paşa Sarayı'ndan dâhil edilen kısımlarla genişletildi, ayrıca harem kısmına ait ayrı bir bahçe düzenlendi.⁷² III. Ahmed, Çağaloğlu/Cığaloğlu Sarayı civarında bulunan bu sarayın su ihtiyacını kızına, Halkalı Suları'ndan "dört masura su" ihsan ederek giderdi.⁷³ O sırada beş yaşında olan sultan, kendisine tahsis edilmiş bir grup hizmetli ve cariyeyle birlikte burada yeni bir hayata başladı. Bu saray, sultanın yaşamı boyunca daimi konutu olarak kalacak, sultan, ikinci eşi Sadrazam Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yla da aynı mekânda yaşamayı sürdürecektir.⁷⁴ Hatta yapı, bu dönemin

⁷⁰ Bu sarayın tamiri için gerekli olan 7.000 adet taş tuğla, 1.000 adet büyük taş ve 1.500 adet küçük yarma taşın Kütahya'da işletileceği, III. Ahmed'e ait bir hükümden anlaşılmaktadır (Refik, *Fatma Sultan*, s. 30-33).

⁷¹ Sarayın iç döşemesinde kullanılan eşyaları gösteren belgeye göre sarayın bölümleri şöyleydi: binanın harem kısmında divânihâneye bitişik bir oda, bu odaya bitişik yarım sofalı büyük bir oda ve küçük bir köşk, sedefli oda, fevkânî köşk, sofa, ocaklı oda, selsebilli köşk, kubbeli kış odası, selsebilli oda, mabeyn odası, buranın yakınındaki abdest odası, taşrada paşa hazretlerinin odası, camlı köşk, bunun yakınındaki abdest odası, eskiden baş bakıkkulu ağalarına mahsus olan oda, iskemle odası, kütüphane odası, camekân odası, paşa hazretlerinin odası, kethüda bey odası, hazinedar ağa odası, divan efendisi odası, kapıcılar kethüdası odası, sultan kethüdası odası ve sultan ağası odası (BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1444, vr.3-5; BOA, *MAD.d.*, nr. 2483, vr.34, Cemaziyelevvel 1121/Temmuz-Ağustos 1709).

⁷² BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1610/40 (29 Ra 1121/8 Haziran 1709).

⁷³ BOA, AE.SAMD.III, 229/21995 (7 Za 1120/18 Ocak 1709). "Masura" terimi, Osmanlı'da suyollarından gelip konak ve hamamlara verilen suyun miktarını, suyun akışının kalınlığına göre tespit için kullanılan bir ölçü birimiydi. Örneğin, 8 masura suyun günlük tekabül ettiği miktar, 52 m³ idi (Kazım Çeçen, "Maksem", *DİA*, XXVII, 2003, s. 453).

⁷⁴ Bu, Fatma Sultan'a has bir uygulama değildi. Birden fazla evlilik tecrübesi yaşayan padişah kızları içinde, her defasında farklı evlere gelin gidenler kadar eşi değiştiği halde aynı mekânda yaşamayı sürdürenler de vardır. Örneğin, Sultan İbrahim'in çok küçük yaşta evlendirdiği Fatma Sultan ilk evliliğinde, damat Kaptan-ı Derya Musahip Yusuf Paşa'ya tahsis edilen saraya götürülmüş, bir yıl sonraki ikinci evliliğinde ise damat Musahip Fazlı Paşa'nın Binbirdirek'teki sarayına gitmişti. Diğer taraftan çok küçük yaşta evlendirilen bir başka isim, I. Ahmed'in kızı Ayşe Sultan, beşinci evliliği gerçekleştiğinde hâlâ yerleştirildiği ilk eşi olan Sadrazam Nasuh Paşa'ya ait sarayda oturmaktaydı. Sırasıyla bkz. Çağatay Uluçay, *Padişahın Kadınları ve Kızları*, s. 63, 50-51.

başında bir onarım daha geçirecek, bu kez bitişikteki Abdurrahman Paşa Sarayı'nın tamamı dâhil edilerek genişletilen selamlık bölümü, Nevşehirli'nin on iki yıllık sadareti boyunca sadrazam sarayı olarak kullanılacaktır.⁷⁵

Fatma Sultan'ın Paşa Kapısı'ndaki sarayda başladığı yeni hayata ilişkin birkaç tespitte bulunmak mümkündür. Sultan sarayının iç işleyişini, sultanın kethüda kadını,⁷⁶ dış dünyayla irtibatını ise kethüdası ve baş ağası olan kişiler sağlamıştır.⁷⁷ Sultanın hizmetindeki cariyelerin sayısını kestirmek güçtür. Topkapı Sarayı'ndaki cariyelerinin⁷⁸ onunla birlikte yeni hanesine gönderilip gönderilmediği belirlenemedi fakat düğünden birkaç ay sonra III. Ahmed'in dört tane vasıflı cariyeye satın alarak kızına yolladığı saptanmaktadır.⁷⁹ Her biri aşçı olan bu kızların bir tanesi aynı zamanda nakış ustasıydı.⁸⁰ Anlaşılan, bu hususta Damad Ali Paşa da sorumluluk almıştı. Örneğin, 1714 senesinde sultan için üç tane cariyeye temin etti. Biri Rus, biri Çerkes olan ve üçüncüsü adı üzerinden (Aleşâh) kayda geçirilmiş olan bu kişiler için paşa, toplamda

⁷⁵ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1146; Tülay Artan, "Alay Köşkü Yakınlığında Bâbiâli'nin Oluşumu ve Süleymaniye'de Bir Sadrazam Sarayı", *Bir Alleme-i Cihan Stefan Yerasimos (1942-2005)*, ed. Çağatay Anadol, Edhem Eldem ve Aksel Tibet, İstanbul: Kitapevi, 2012, s. 99-103.

⁷⁶ Ağustos-Eylül 1709 tarihi itibarıyla sultanın işlerini yürüten "kethüda kadını" vardı (*T SMA.d.*, nr. 2352/408). Fatma Sultan'ın ikinci evliliği esnasında da sarayının işleyişi kethüda kadının uhdesindeydi (BOA, AE.SAMD.III, 222/21407).

⁷⁷ Fatma Sultan Sarayı'nın yerleşim planında, sultanın kethüdası ve baş ağası olan kişiler için bu görevlilerin isimleriyle anılan müstakil odalar bulunmaktadır (BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1444, vr.4; *MAD.d.*, nr. 2483, vr.34, Ağustos-Eylül 1709). 1711 tarihinde Fatma Sultan'ın ağasının adı Mehmed (BOA, C.SM, 135/6772), kethüdası ise 1714'te Mahmud Ağa'ydı (BOA, *KK.d.*, nr. 7430, vr.2, 3, 17). Fatma Sultan'ın eşi Ali Paşa, Mahmud Ağa için 295 kuruşa Rus bir cariyeye satın almıştı (varak 3).

⁷⁸ Bir kayda göre bunların sayısı sekizdi (Mehmet Arslan, *a.g.m.*, s. 71).

⁷⁹ Alderson, padişah kızlarının evlenince kişisel olarak sahip oldukları yirmiyeye yakın hizmetçiyi beraberlerinde yeni hanelerine getirdiklerini kaydeder (A.D. Alderson, *a.g.e.*, s. 156).

⁸⁰ Gülbeyaz isimli aşçı cariyeye 475 kuruşa, Latif isimli aşçı cariyeye 420 kuruşa, hem aşçı hem nakışçı olan Safiye isimli bir diğeri 400 kuruşa ve son olarak yine aşçı Anber Cariye 430 kuruşa satın alındı, bu dördüne toplamda 1.725 kuruş ödendi (BOA, *MAD.d.*, nr. 2483, vr.29, Şaban 1121/Ekim-Kasım 1709). Fatma Sultan'ın Küçük Ayşe Cariye adında da bir cariyesi vardı (*T SMA.d.*, nr. 2353/19, Rebiülevvel 1124/Nisan-Mayıs 1712).

2.550 kuruş ödedi.⁸¹ O sıralar padişahın harem dairesine satın alınan cariyeler için kişi başına 120-325 kuruş arasında makul rakamlar ödendiği,⁸² miktarın cariyenin müzik enstrümanı çalabilmek gibi ek meziyetleri olduğunda arttığı⁸³ hesaba katıldığında, Ali Paşa'nın ödediği rakamın yüksekliğini, söz konusu kişilerin sahip olduğu meziyetlere vermek gerekir. İlgili kayıta bu kişilerin "hanım" şeklinde nitelendirilmiş olmaları, onların, çocuk yaştaki Fatma Sultan'a mürebbiyelik yapmak, sultanı eğitmek, ona âdâb-ı muaşeret kuralarını öğretmek gibi özel maksatlarla satın alınmış olma ihtimallerini akla getirir.⁸⁴

Fatma Sultan Topkapı Sarayı'ndan ayrıldığında, eğitim çağına ancak gelmişti o nedenle, okumaya yeni ikametgâhında başlatılmış olmalıdır.⁸⁵ Nitekim III. Ahmed'in diğer kızlarının eğitim süreçleri saray kayıtlarından büyük oranda takip edilebilmekteyken aynı evrak grubunda Fatma Sultan'ın ne Kur'an eğitimine başlatıldığı merasim ne de ilk hatmine ilişkin malumata denk gelinmez.⁸⁶ Fakat sultanın yeni konutunda aldığı eğitimin mahiyetini

⁸¹ Sultan için alınan Rus hanıma 670 kuruş, Çerkes hanıma 950 kuruş, Alemşâh'a 930 kuruş olmak üzere toplam 2.550 kuruş ödendi (BOA, *KK.d*, nr. 7430, vr.8, Rebiülevvel 1126/Mart-Nisan 1714).

⁸² III. Ahmed'in haremine değişik zamanlarda bu şekilde makul ücretler ödenerek alınan cariyeler hakkında bkz. Betül İpşirli Argıt, *Harem-i Hümayun Cariyeleri*, 18. Yüzyıl, İstanbul: Kitap Yayınevi, 2017, s. 75. Bu durumun çok sayıda örneklerinden bir kaçını için bkz. *TSMA.d*, nr. 2353/455; *TSMA. E.* 523/2, vr.11, 12, 15, 16; *TSMA. E.* 802/11, vr.24.

⁸³ Örneğin Alemşâh isminde kanunî bir cariye için 1.200 kuruş ve neyzen olan bir başkası için 1.100 kuruş verilmişti (*TSMA.d*, nr. 2352/905 ve 907, H. 1120/1708-1709).

⁸⁴ Bu husustaki fikirlerini benimle paylaşan ve makale boyunca tartışmaya açılmış pek çok mesele hakkında görüş bildirme nezaketinde bulunan Doç Dr. Betül İpşirli Argıt'a teşekkür ederim.

⁸⁵ Osmanlı hanedanında, tahsil çağı gelmiş, dört-altı yaş aralığındaki çocukların tahsiline merasim eşliğinde hocaların tayin edildiği ve çocukların talime başlatıldıklarına (*bed'-i besmele*), söz konusu erkek çocuğu yani şehzade olduğunda bu amaçla yapılan merasimin harem dışına taşığı ve devlet erkânının da davet edildiğine dair bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, s. 110; Dündar Alikılıç, *İmparatorluk Seremonisi: Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004, s. 181-184.

⁸⁶ Örneğin III. Ahmed'in eğitim yaşına ermiş olan kızlarından Atike Sultan dört yaşında hocaya çıktı (*TSMA. d.* 2359/7), ilk Kur'an hatmini ise sekiz yaşında tamamladı (*TSMA. d.* 2363/10 ve *TSMA. d.* 1996/1, vr.104b). Benzer şekilde Ayşe Sultan üç yaşında, Ümmüselme Sultan dört buçuk yaşında, Esma Sultan dört yaşında

somutlaştırmaya yarayacak bir belgeye de henüz ulaşamadı. Yine de kendisinin en başından beri, bir odası kütüphane işlevi gören bir mekânda yaşadığı söylenmelidir.⁸⁷ Kitaplara düşkünlüğüyle bilinen eşi Ali Paşa⁸⁸, burada bir kütüphane oluşturmuştu. Yine sarayda, kitap istinsahı işiyle meşgul en az bir kişi istihdam edilmiş durumdaydı.⁸⁹

Sultanın Yeni Yaşantısında Ali Paşa'nın Yeri

Bu şekli evliliğin ilk dört yılını rikâb kaymakamı, sonraki üç yılını sadrazam olarak geçiren Damad Ali Paşa'nın nerede yaşadığı, Fatma Sultan'la aynı çatı altında kalıp kalmadığı, cevaplanması gereken bir diğer sorudur. Bu aşamada paşanın, sultanla evliliği süresince ikamet etmiş olması muhtemel mahalleri saptamak gerekir. İlk belirtilmesi gereken bunun, Ali Paşa'nın ilk evliliği olmadığıdır. O sıralar otuz yaşına yaklaşmış bulunan paşa, hâlihazırda, ikisi erkek, beş çocuk sahibiydi.⁹⁰ Tüm çocuklarının aynı anneden olup olmadığı bilinmemekle birlikte küçük oğlu Abdullah Bey'in annesinin, 1716 tarihi itibarıyla hayatta olmadığı anlaşılıyor.⁹¹ Geleneklere göre Ali Paşa hanedana damat seçilir seçilmez, varsa devam eden evliliğini derhal sonlandırmış olmalıdır. Çünkü padişah kızlarıyla evlenecek adaylar mevcut eş veya eşlerini boşamak zorundaydılar.⁹²

---

hocaya başlatıldılar. Sırasıyla bkz. *TsMA.d*, nr. 2365/3; 2370/3; 2373/10. Ümmügülüm Sultan dokuz yaşında, Ümmüseleme Sultan altı yaşında ilk Kur'an hatmini bitirmişti. Sırasıyla bkz. *TsMA.d*, nr. 2358/62; 2371/5. Bu aşamada, hükümdarın kızlarından ergenlik çağında evlendirilmiş olduğundan eğitimlerini Topkapı Sarayı'nda tamamlamış olması gereken iki tanesinin daha eğitim süreçlerine dair ilgili saray evrakında malumata rastlanılmadığı belirtilmelidir. Bunlar, Saliha (d. 1715) ve Zeynep (d. 1718) sultanlardır.

⁸⁷ BOA, *D. BŞM.d*, nr. 1444, vr.2.

⁸⁸ Şehid Ali Paşa'nın kitap merakına dair bkz. İsmail Erünsal, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yay., 2015, s. 172 ve devam eden sayfalar.

⁸⁹ BOA, *KK.d*, nr. 7430, vr.32 (Zilhicce 1126/Kasım-Aralık 1714).

⁹⁰ BOA, *İE. MHF*, 1/105 (Ramazan 1128/Ağustos-Eylül 1716, Ali Paşa şehit olduğunda hazırlanan tereke kaydı).

⁹¹ Aynı belge.

⁹² A.D. Alderson, *a.g.e.*, s. 156; De La Motraye, *a.g.e.*, I, 254. *Peçevî Tarihi*'nde geçen bir hadise, hanedana damat adayı seçilen ismin mevcut ailesinin, bu kuralı kabullenmek istemediği durumların varlığını göstermesi açısından kayda değerdir. Anlatıya göre,

Düğünün gerçekleştiği 1709 senesinde Ali Paşa'nın, Topkapı Sarayı'nın kara surları üzerinde, Sirkeci'ye yakın giriş kapılarından birisi olan Demirkapı yakınlarında (kapının karşısına düşen tarafta) bir sarayı vardı. Dönem kroniklerindeki anlatı, düğün sırasında Ali Paşa'nın bu sarayda yaşıyor olduğunu gösterir. Ama daha önce belirtildiği gibi düğün için Fatma Sultan ve çeyizi buraya getirilmemiştir. Vakanüvis Râşid, söz konusu sarayın o tarihte hâlâ eski sahibi Rami Paşa'nın adıyla anıldığını söylerse de diğer kaynaklar bu bilgiyi teyit etmez.⁹³ Râşid'in yanıldığı varsayımı üzerinden devam edip, Ali Paşa'nın sarayının izi sürüldüğünde, söz konusu yapının, paşanın 1716 tarihli tereke kaydında geçen Demirkapı yakınındaki Dâye Hatun Mahallesi'nde bulunan "dahiliyeli-hariciyeli" mülkü olduğu düşünülebilir. Kayda göre burası paşa öldüğünde çocuklarına vakfedilmiş durumdadır.⁹⁴

Diğer taraftan Fatma Sultan'ın Paşa Kapısı'ndaki sarayının yeni yerleşim planındaki bazı detaylar, binanın en başından, Ali Paşa'nın ihtiyaçları hesaba katılarak dizayn edildiğini gösterir. Yapı, bahsi geçtiği üzere, düğünün gerçekleştiği sene geçirdiği kapsamlı onarım ve genişletme faaliyetleri neticesinde, haremlik ve selamlık şeklinde iki ana bölüme ayrılmış durumdaydı ve selamlık kısmında Ali Paşa'nın bir "dairesi" mevcuttu.⁹⁵ Dairenin genişliği bilinmese de bu kısımda en az iki tane odanın paşa için döşendiği kesindir.⁹⁶ Ayrıca o sıralar rikâb kaymakamlığı görevini yürüten paşanın, büyük ihtimal

---

Sadrazam Sokullu Mehmed Paşa'nın (ö. 1579) ölümüyle dul kalan II. Selim'in (1566-1574) kızı İsmihan Sultan (ö. 1585), ikinci evliliğini Budin Valisi Kalaylıkoz Ali Paşa'yla yapmak isteyince Budin'deki paşaya bu yönde bir emir yollar. Emiri alan paşa, karısını hemen boşar, ailesini Budin'de bırakıp düğün için İstanbul'a gelir. Paşanın ardından ağlayıp sızlanan karısı ve çocuklarının hallerine "Budin'in dağı taşı ağlamış", paşanın boşadığı karısının ettiği beddua tutunca İsmihan Sultan, düğünden bir yıl sonra ölmüştür. Sultanın vefatının akabinde Budin'e geri dönen paşa da kısa süre sonra bu şehirde ölmüştür (Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 100 Temel Eser, 1982, s. 24-5. Ayrıca bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, s. 163; Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, s. 41).

⁹³ *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 811; *Nusretname: İnceleme Metin*, s. 877, 894; BOA, *KK.d.*, nr. 7340, vr.7, 24.

⁹⁴ BOA, İE. MHF, 1/105. Tülay Artan, Râşid'in verdiği bilgiyi doğru kabul ederek Ali Paşa'nın sarayının Rami Paşa Sarayı olarak bilinen yapı olduğunu söyler (Artan, "Alay Köşkü Yakınlarında", s. 96-7).

⁹⁵ BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1610/40 (29 Ra 1121/8 Haziran 1709).

⁹⁶ BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1444, vr.2, 4; BOA, *MAD.d.*, nr. 2483, vr.32, 33 (Cemaziyelevvel 1121/Temmuz-Ağustos 1709).

emri altında çalışmakta olan “kethüda bey”, “hazinedar ağa”, “dîvân efendisi” ve “kapıcılar kethüdası” gibi görevlilere de müstakil odalar ayrılmıştı.⁹⁷ Yine yukarıda bahsedildiği üzere sarayın, kütüphane olarak düzenlenen odasında paşa kitap biriktirmeye başlamıştı. Zaten arşiv belgelerinde bu yapı, ilk günden itibaren bazen paşanın bazen sultanın adıyla kayıtlara geçirilmiştir. Durum, binanın bu ikisinin kullanımında olduğu bilgisinin yaygınlığını ihsas eder. Öyle ki kayıtları tutan saray kâtipleri, deftere bu binayla ilgili bir not alırken hangisinin adıyla kaydederlerse etsinler aynı mekânın anlaşılacağına farkındadırlar.⁹⁸

Bu arada Ali Paşa'nın 1713 senesinde sadaret makamına geldikten sonra sadrazam sarayı olarak nereyi kullandığı net değildir. Kendinden önceki sadrazamların, en azından Çorlulu Ali Paşa'dan itibaren sadaret işlerini, arşiv belgelerinde “Demirkapı yakınındaki sadrazam sarayı”, dönem kroniğinde “Temürkapu Sarayı” şeklinde geçen mîrîye ait bir sarayda yürüttükleri bilinmektedir.⁹⁹ Sadarettteki ilk yedi ayını atandığı şehir Edirne'de geçiren Ali

⁹⁷ BOA, *D.BŞM.d.*, nr. 1444, vr.4; BOA, *MAD.d.*, nr. 2483, vr.34. Bu görevlilerin Fatma Sultan'ın hizmetinde çalışmadığı kesin çünkü aynı sayfadaki bir sonraki girdide sultan için çalışan kişilerden bahsedildiğinde -ki bunlar kethüda ve baş ağaydunların sultanın kethüdası ve ağası olduğunun özellikle belirtildiği görülür.

⁹⁸ Padişahın, İç Hazine'den yaptığı harcamaların kaydedildiği dönemin hazine kethüdası tarafından tutulmuş hacimli bir defterde (*TSMA.d.*, nr. 1996, vr.4a), III. Ahmed'in 13 Aralık 1710 (21 L 1122) tarihinde yaptığı faaliyet, “*Sa'âdetlü Sultân sarâyına binış oldukda Fatma Sultân hazretlerine ihsân*” ifadesiyle anlatılmışken, bu masrafların aylık olarak padişahın onayına sunulduğu defter parçasında (*TSMA.d.*, nr. 2354/21) ifade, “*Kâ'immakâm Ali Paşa sarâyına binış oldukda, Sa'âdetlü Fatma Sultân hazretlerine ihsân buyurulan*” şeklini almıştır. Benzer bir başkası için bkz. *TSMA.d.*, nr. 1996, vr.83b; *TSMA.d.*, nr. 2358 (27 M 1127/12 Şubat 1715). Hatta aynı belgede iki kullanımla birden karşılaşmak bile mümkündür. Sultan sarayının iç döşemesiyle ilgili bir defterde (BOA, *D. BŞM.d.*, nr. 1444), atılan başlık (varak 2) “*Defter-i mefrûşât-ı sarây-ı hazret-i Kâ'immakâm Paşa*” şeklindeyken belgenin son kısmında (varak 5) hesap özeti verilirken kullanılan ifade “*İsmetlü iffetlü Fatma Sultân Efendimiz hazretlerinin sarâylarına fermân-ı alileri ile gümrük emîni ağa kulları tarafından ferş olunan mefrûşât*” şeklindedir.

⁹⁹ Arşiv belgelerinde “*sarây-ı sadr-ı âli der kurb-i Temürkapu*” şeklinde geçen bu yapının Çorlulu Ali Paşa'nın sadaretinde 1706-1709 yılları arasında, hayli bakımdan geçtiği ortaya çıkar (BOA, *AE.SAMD.* III. 120/11772; *İE.ML.*, 69/6436; 113/10701). Aralık 1710'a ait bir başka iç döşeme kaydı Baltacı Mehmed Paşa'nın da sadaretinde aynı yapıyı kullandığını gösterir (BOA, *MAD. d.*, nr. 3453, vr.28-31). Dönem vakanüvisi bu yapıyı “*Temürkapu Sârâyı*” şeklinde adlandırır. Sadrazam Köprülüzâde Numan Paşa

Paşa, İstanbul'a geldiğinde, sadrazam dairesi çalışanlarını aynı binaya yerleştirmiş olmalıdır. En az yirmi bir odası¹⁰⁰ bulunan bu saray, hem sadaret personeline ofis hem de Ali Paşa'ya konut işlevi görmüş, yani örneklerine 17. yüzyıl ortalarından beri rastlanan "ikametgâh-makam" şeklinde kullanılmışa benziyor.¹⁰¹ Ali Paşa'nın sadaret dairesi masraflarının kaydedildiği defterde geçen bir ifade, söz konusu sadrazam sarayının Topkapı Sarayı Alay Köşkü'nün karşı tarafında bir mevkide bulunduğuna işaret eder ki bu tarif az önce bahsedilen Demirkapı Sarayı olarak geçen yapının konumuyla büyük oranda örtüşür.¹⁰² Fatma Sultan'ın sarayının aynı amaçla kullanılmış olma ihtimali, selamlık kısmı yeterli genişlikte olmadığından hayli düşüktür. Bahsedildiği üzere Ali Paşa'nın halefi sadrazam Nevşehirli, ancak bu kısmı genişlettirdikten sonra sadaret dairesini buraya taşıyabilmiştir.

Ali Paşa'nın Demirkapı'daki kendi sarayı ve mîrîye ait sadrazam sarayı haricinde Boğaz'ın iki kıyısında ve Haliç'te toplamda en az dört tane de yalısı vardı. Öldüğü 1716 senesinde tutulan tereke kaydına göre bunlar, Ortaköy Defterdarburnu'nda, Eyüp'te, Üsküdar-İstavroz semtindeki Yemişli Bahçe'de bulunan yalılar ile Nakkaş Paşa Yalısı olarak anılan bir diğerydi.¹⁰³ Tabii bu mülkleri Fatma Sultan'la izdivacına müteakip edinmiş olması muhtemeldir. Örneğin Ortaköy'deki yalı kendisine, düğününden birkaç ay sonra III. Ahmed tarafından hediye edilmişti.¹⁰⁴

Bunlar arasında Ortaköy Yalısı her anlamda daha bir öne çıkar. Zira öldüğünde hazırlanan tereke kaydındaki en teferruatlı eşya listesi buraya aittir. Aynı kayıta tespit edilen bu mekândaki yüzlerce cilt kitap ve yedi tane cariye ile kırk tane erkek köle de burayı paşanın diğer meskenlerinden ayırır.¹⁰⁵ İyi bir kitap koleksiyoncusu olarak bilinen paşa, bahsi geçtiği üzere Fatma

---

(*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 840) ve Sadrazam Yusuf Paşa'nın (*aynı eser*, s. 862) bu şekilde Demirkapı Sarayı'nı sadaret dairesi olarak kullandıkları anlaşılıyor.

¹⁰⁰ BOA, MAD. d, nr. 3453, vr.29.

¹⁰¹ Tülay Artan, "Alay Köşkü Yakınlarında", s. 74.

¹⁰² BOA, KK.d, nr. 7430, vr.5.

¹⁰³ BOA, İE.MHF, 1/105 (Ramazan 1128/Ağustos-Eylül 1716). Aynı kayda göre, hatta Ortaköy'de asıl yalının yanında ve ona eklenmiş durumda, İstanbul Ağası Yalısı diye bilinen daha küçük bir yalısı daha vardı.

¹⁰⁴ Burası Gümrükçü Ahmed Ağa Yalısı olarak bilinmekteydi. Ocak 1710 tarihli mülknamesi için bkz. BOA, C.DH, 271/13515 (13 Za 1121).

¹⁰⁵ BOA, İE.MHF, 1/105 (Ramazan 1128/Ağustos-Eylül 1716).

Sultan Sarayı'nda ve bazı mülklerinin birer odasında kütüphaneler oluşturmuş, bunlardan İstavroz'daki yalısı ile Üskübî Mahallesi'ndeki konağında topladığı kitapların bakım ve muhafazası için 1715 senesinde bir de vakıf kurmuştu.¹⁰⁶ Bu kadarıyla da yetinmeyerek, kitaplarını bir çatı altına toplamak amacıyla müstakil bir kütüphane inşa ettirmiş, Şehzadebaşı Camii yakınındaki bu bina, 1716 senesinde paşanın ölümünden birkaç ay önce faaliyete geçmişti.¹⁰⁷ Ali Paşa'nın öldüğünde hâlâ Ortaköy'deki yalısında durmakta olan 392 adet kitabı, yeni yaptırdığı kütüphanesine vakfetmemiş olması bunları, kendi şahsî kullanımına ayırdığını düşündürür.¹⁰⁸

Tereke kaydında varlığı tespit edilen bu yalıdaki cariyelere gelince, söz konusu cariyeler birkaç zamandır yalıda bulunuyor olmalılardır. Örneğin 1714 senesinde Ali Paşa'nın, üç cariye satın alarak buraya yerleştirdiği görülmüyor.¹⁰⁹ O dönem uzun yıllar İstanbul'da bulunmuş Fransız seyyah Aubry de La Motraye, evlendirilen sultan kızlarının, gerdeğe giremeyecek kadar küçük olduğu durumlarda, padişahın, damadına bir *odalık* sunduğunu ve kızı ergenlik çağına gelinceye değin onunla oyalanmasına izin verdiğini kaydeder.¹¹⁰ Tereke kaydından, Ortaköy'deki cariyelerin yalıda hangi amaçla barındırıldığı, Ali Paşa'nın bunlarla bir münasebetinin söz konusu olup

¹⁰⁶ İsmail Erünsal, "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", *DİA*, XXXVIII, 2010, 435. Ayrıca bkz. aynı yazar, "Şehid Ali Paşa'nın İstanbul'da Kurduğu Kütüphane ve Müsadere Edilen Kitapları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi I*, 1987, s. 79-90.

¹⁰⁷ İsmail Erünsal, "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", s. 435.

¹⁰⁸ Aynı tereke kaydına göre paşanın, Şehzadebaşı'ndaki kütüphanede, vakfettiği kitaplar haricinde sefere giderken "*mülkü olmak üzere*" kadife bir sandık içinde sakladığı tamamı musavver 10 adet kitabı ile Yavuz Selim Camii'nde duran 247 adet kitabı daha vardı (BOA, İE.MHF, 1/105).

¹⁰⁹ Bunlardan Belkis isimli Rus cariye için 236 kuruş, başka birisi için 800 kuruş ödemişti, üçüncüsü ise 444 kuruşa alınan Gürcü bir cariyeydi ve bir oğlu ve iki kızıyla birlikte satın alınmıştı. Sırasıyla bkz. BOA, *KK.d*, nr. 7430, vr.3, 5 ve 10, 31. Aynı tarihlerde Yemişli Bahçe'deki yalı için de iki cariye satın alınmıştır. Aşçı Rus cariyeye 325 kuruş, Gürcü Rukiye'ye 258 kuruş ödendi (*aynu defter*, s. 33). Aynı yıl buraya küçüküklü büyüklü on sekiz tane esir de yerleştirilmiş, bunların kıyafetlerine 387 kuruş ödenmişti (*aynu defter*, s. 34). Fakat Ali Paşa'nın tereke kaydının Yemişli Bahçe'yle ilgili kısmında hiç cariyeye rast gelinmez.

¹¹⁰ 1699-1711 yılları arasında İstanbul'da bulunmuş olan De La Motraye, bu konuda şunları yazmıştır: "*If the princess too young for consummation, the Grand Seignior presents him[the Vizier] an Odalick, whom alone he must make use of, till his Confort is of Age; after*

olmadığını tespit imkânsızdır. Yine de burada hangi amaçla tutulduğundan bağımsız olarak belli sayıda cariye ile erkek kölenin varlığı ve kütüphanesine vakfetmeyi büyük ihtimalle şahsî kullanıma ayırdığı kitapların bulunuyor olması gibi hususlar, mekânın paşa tarafından sık kullanıldığının göstergesidirler.

Ali Paşa, bunların haricinde sahip olduğu diğer mülklerini, önceki evliliğinden/evliliklerinden olan evlatlarının kullanımına vakfetmiştir. Zikredilen tereke kaydından anlaşılan, çocuklarına vakfettiği mülkler arasında, Taşoda diye bilinen bir yapının da bulunduğu ve çocuklarının burada yaşıyor olduklarıdır.¹¹¹ Taşoda, Yerebatan Sarnıcı ve Ayasofya Camii civarını içine alan Üskübî Mahallesi'ndeydi¹¹² ve Tülay Artan'ın tespitine göre Fatma Sultan Sarayı'na oldukça yakındı.¹¹³ Ali Paşa buraya küçük oğlu Abdullah Bey'i ve üç kızını yerleştirmişti. Çocukların her birine çeşitli sayılarda cariye tahsis edip, Abdullah Bey'e ayrıca parasal değeri yüksek eşyalarla gayrimenkulle-

---

*which she must be discarded, and he is only allowed to keep a great number of She-Slaves to wait on her [the princess]" (De La Motraye, a.g.e., s. 254). Hammer de benzer şeyleri söyler (Joseph de Hammer-Purgstall, *Historie de l'Empire otoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, Paris, 1835-1843, XIV, s. 21-24. Aktaran; Fanny Davis, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: YKY, 2006, s. 35, 45).*

¹¹¹ BOA, İE.MHF, 1/105. Belgeye göre bu şekilde çocuklarına vakfettiği diğer mülkleri, İstanbul'da Elvanzâde Mahallesi'ndeki hariciyeli-dahiliyeli mülk, Demirkapı yakınında Dâye Hatun Mahallesi'ndeki hariciyeli-dahiliyeli mülk ve Anadolu yakasında Yemişli Bahçe yakınında Dilsizzâde Yalısı olarak bilinen inşasına yeni başlanmış olan yalıydı.

¹¹² Aynı belge. Yerebatan Sarnıcı ve Ayasofya Camii'nin etrafını kapsayan Üskübî Mahallesi'nin adı, 1491 senesinde buraya yapılan Üskübî İbrahim Ağa Mescidi'nden gelir. Mahalle, 18. yüzyılın sonunda Yerebatan Mahallesi olarak anılmaya başlar (Ayhan Han, "Osmanlı Döneminde Yerebatan Sarnıcı ve Mahallesi", *YILLIK: Annual of Istanbul Studies I*, 2019, s. 84, 88). Tülay Artan, Taşoda'nın, bölgede tespit edilen sadrazam saraylarından bugüne ulaşan bir yapı parçası olduğunu, günümüzdeki Alemdar Yokuşu ile Yerebatan Caddesi'nin kesiştiği yere yakın bir konumda bulunduğunu ve Yerebatan Sarnıcı'nın üzerine inşa edilmiş olduğunu kaydeder. Ayrıca yazar, Taşoda'nın literatürde, Şehid Ali Paşa'yla ilişkilendirildiğine dikkati çeker fakat bu iddianın henüz belgelendirilemediğini belirtir (Artan, "Alay Köşkü Yakınlarında", s. 80). İlgili tereke kaydı (BOA, İE.MHF, 1/105), Taşoda'nın literatürde Ali Paşa'yla ilişkilendirilmesinin doğru bir tespit olduğunu gösterir.

¹¹³ Tülay Artan, "Alay Köşkü Yakınlarında", s. 80.

rinin kira gelirinden pay vermiş olan paşanın, Fatma Sultan'la evliyken çocuklarının maişetlerinin teminini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.¹¹⁴ Görülen o ki, kendisi de ara sıra Taşoda'ya gidip çocuklarıyla kalıyordu.¹¹⁵

Yani, Şehid Ali Paşa'nın olası ikamet mahalleri olarak şunlar ortaya çıkıyor: Demirkapı yakınlarındaki kendine ait saray, aynı bölgedeki mîrîye ait sadrazam sarayı, bunlara oldukça yakın olan Fatma Sultan Sarayı, yine aynı bölgede çocuklarının yaşadığı Taşoda ve başta Ortaköy'deki olmak üzere dört adet yalı. Bu noktada, paşanın hayatının belirli bir zaman dilimine odaklanıp o süre zarfında mesken olarak nerelerin öne çıktığını saptamak isabetli olacaktır. Eldeki en ayrıntılı veriler o yıla ait olduğundan, bu amaçla 1714 senesini seçip yılın tamamını kapsayan sadrazam dairesine ait bir masraf defteri dikkatle incelendiğinde, paşanın daimi ikametgâhının en azından o dönem için "sadrazam sarayı" olarak anılan yapı olduğu fikri ağır basar. Ali

¹¹⁴ Tereke kaydına göre Ali Paşa, oğlu Abdullah Bey'e kimisi küçük kimisi büyük toplam sekiz, kızlarından Hanife'ye iki, Safiye ile Bektaş'a birer cariyeye tahsis etmişti. Muhallefat zaptı tutulurken Abdullah Bey'in üzerinde bulunan 814,5 kuruş, babasının gelir getiren gayrimenkullerinden ona verdiği hisseden gelen paraydı. Öte yandan Abdullah Bey, merhum validesinden kalma 1.000 adet zincirli altına sahipti (BOA, İE.MHF, 1/105).

¹¹⁵ BOA, İE.MHF, 1/105. Ali Paşa'nın tereke kaydında, Üskübî Mahallesi'nde sahip olduğu yapının Taşoda olarak isimlendirildiği tespit edilmişti. O nedenle önceki sayfada bahsedilen Üskübî Mahallesi'ndeki, bir odası kütüphaneye çevrilen ve buradaki kitaplar için 1715 senesinde bir vakıf kurulan konak, Taşoda olmalıdır. Her ne kadar bina Taşoda olarak anılmışsa da tereke kaydından, burada Ali Paşa'nın oğlu ve üç kızının her birine ayrı oda tahsis edildiği ve hizmetlerini gören toplamda on iki tane cariyenin yaşam sürdürdüğü düşünüldüğünde bir konak mahiyeti taşıdığı açıktır. Öte yandan Ali Paşa'nın, Fatma Sultan Sarayı'ndaki kütüphaneyi, yangın ihtimaline karşı tedbir amaçlı olsa gerek, 1714 senesinde taş bir binaya ("*kârgîr hazîneye*") taşıttığı ve nakil masrafı olarak 28 kuruş harcadığı göze çarpar (BOA, KK.d, nr. 7430, vr.19, Receb 1126/Temmuz-Ağustos 1714). Bundan hareketle bahsi geçen taş binanın sultan sarayının yakınında bulunan Taşoda olduğu düşünülebilir yani, Ali Paşa'nın, 1709 senesinden beri Sultan Sarayı'nda biriktirmekte olduğu kitapları 1714 senesinde Taşoda'ya, yani Üskübî Mahallesi'ndeki konağına taşıtmış olması olasıdır. Daha önce de belirtildiği üzere, akabinde 1715'te bu konaktaki kitapların bakım ve muhafazası için bir vakıf kurmuş, 1716 senesinde de kitaplar için müstakil bir kütüphane binası inşa ettirerek (Şehzadebaşı'ndaki kütüphanesi) tüm kitapları tek bir çatı altında toplamıştır.

Paşa bu seneyi sadrazam sarayından, Ortaköy, Eyüp ve İstavroz semtlerindeki yalılılarıyla, Paşa Kapısı'ndaki Fatma Sultan Sarayı arasında gidiş gelişler şeklinde geçirmiştir.¹¹⁶

Paşanın, o yıl içinde sultanın sarayına en az on dört defa gittiği saptanır.¹¹⁷ Öte yandan Eyüp'teki yalısında bulunduğu zamanların en azından bir kısmında, Fatma Sultan da yanındadır.¹¹⁸ Sultanın bu şekilde Eyüp'e bir gidişinin lalelerin açma zamanına denk gelmesi, Ali Paşa'nın iştirak ettiği, civardaki İbrahim Hanzâde Yalısı'nda düzenlenen ve III. Ahmed'in de katıldığı bir lale çırağanı eğlencesine sultanı da yanında götürdüğünü düşündürür.¹¹⁹ Aslına bakılırsa sultanın, paşanın peşi sıra Eyüp yalısına gidişleri düğününü müteakip başlamıştır. 1710 Ekim ayında, yani henüz bir yıllık evlilerken Ali Paşa, dönemin sadrazamı Baltacı Mehmed Paşa ile şeyhülislamı Paşmakcızâde es-Seyyid Ali Efendi'ye Eyüp yalısında ziyafet verdiğinde, Fatma Sultan da oradadır hatta bu iki zata kürk ihsanında bulunmuştur.¹²⁰ 1712 senesi yazında sultan yine yalidayken ağırlanan misafir bu kez babası III. Ahmed'dir.¹²¹

1713 senesinde Ruslarla beliren harp ihtimali üzerine bir yıllığına Edirne'ye taşınıldığında da durum değişmez. III. Ahmed, haremi ve devlet erkânıyla birlikte Edirne'ye gittiğinde, Rikâb Kaymakamı Ali Paşa ile Fatma

¹¹⁶ BOA, *KK.d.*, nr. 7430 (H. 1126/1714 senesi dâ'ire-i sadr-ı âli mesârîfâtı).

¹¹⁷ BOA, *KK.d.*, nr. 7430, vr.4, 7, 7, 9, 9, 10, 24, 24, 25, 27, 27, 29, 30, 32 (Safer, Rebiülevvel, Rebiülevvel, Rebiülahir, Rebiülahir, Rebiülahir, Ramazan, Ramazan, Şevval, Şevval, Şevval, Zilkade, Zilkade, Zilhicce 1126).

¹¹⁸ 1714 senesi içinde Fatma Sultan, Eyüp'teki yalıya en az iki kez gitti. Bu gidişlerinde, Ali Paşa'nın da mekânda olduğu tespit edilmektedir (BOA, *KK.d.*, nr. 7430, vr.9, Rebiülahir 1126/Nisan-Mayıs 1714; *aynı defter*, vr.24, 13 N 1126/22 Eylül 1714).

¹¹⁹ *Aynı defter*, vr.9 (Rebiülahir 1126/Nisan-Mayıs 1714). Lalelerin açtığı bahar aylarında havanın açık olduğu gecelerde, bahçelerdeki lalelerin, alt kısımlarına yerleştirilen mum ve kandillerle aydınlatılması suretiyle lale çiçeklerinin akislerinin, ay ışığı altında oluşturduğu müthiş manzaranın temaşası olan *lale çırağanı* eğlenceleri üzerine yapılmış müstakil bir çalışma için bkz. Özlem Kumbar, "Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Bir Dönem Sorgulaması", İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE Yeniçağ Tarihi Bilimdah Yüksek Lisans Tezi, 2016.

¹²⁰ *Uşşâkizâde Târîhi*, II, 1035.

¹²¹ "[Ayın] yirmi altısında Dâmâd Paşa yalısına biniş oldukda Sa'âdetlü Fatma Sultân hazretlerine altı yüz gurusluk zolota ihsân olunmağın"(T SMA.d, nr. 1996, vr.26b, 26 R 112/2 Haziran 1712).

Sultan da yanındaydı. Sultan için Edirne'de müstakil bir saray tahsis edildi.¹²² Bu saray da kayıtlara bazen "damad paşa sarayı" bazen de "sultan sarayı" şeklinde geçirilmiştir.¹²³ Edirne'ye benzer amaçlarla taşınılan 1715 ve 1716 senelerinde ise uhdesine verilen sadrazamlık görevi sebebiyle orduyla birlikte sefere iştirak etmesi gerektiğinden Ali Paşa, Edirne'de kalmamış, ilkinde Mora, ikincisinde Avusturya üzerine düzenlenen seferleri komuta etmiştir. İkisinde de diğer hanedan üyeleri gibi Fatma Sultan'ın da Edirne'ye götürüldüğü ve en azından 1715 senesindeki gidişinde sultanın yine kendi sarayında ikamet ettiği kesindir.¹²⁴

Şehid Ali Paşa'nın Fatma Sultan'ın hayatındaki yeri hususunda göze çarpan bir diğer husus, gerçek bir beraberliğe dönüşmeyen tüm bu şekli evlilik sürecinde paşayla sultan arasında -sultanın kethüdalarınınca sağlanmış olan- belli seviyede bir iletişimin varlığıdır. Nitekim sultan tarafından birkaç defa paşaya aşure yollandığı,¹²⁵ yine paşaya tezkere yazılıp sultanın baş ağasıyla ulaştırıldığı göze çarpar.¹²⁶ Ali Paşa, sultanın sarayında çıkan tamirlik işlerin masrafını karşılamakta,¹²⁷ sultanın şahsî kullanımı için gereken giyim-

¹²² BOA, İE.ENB, 6/691(Zilhicce 1124/Ocak 1713).

¹²³ III. Ahmed'in 25 Temmuz 1713'te (2 B 1125) yaptığı etkinlik bir belgede Sultan Sarayı'na binişte güreş seyriyken (TSMA. d, nr. 2353/73) ifade diğerinde Damad Paşa Sarayı şeklini alır (TSMA.d, nr. 1996/1, vr.55b). Benzer bir başkası Fatma Sultan'ın orada yaşadığını gösterir; "[Ayın] yedisinde, Kâ'immakâm Paşa sarâyına biniş oldukça, Sa'âdetlü Fatma Sultân hazretlerine ihsân buyurulan iki bin çil akçe" (TSMA.d, nr. 2353/67, 7 M 1125/3 Şubat 1713).

¹²⁴ "İsmetlü Fatma Sultân efendimizin Edirne sarâyında matbah ta'mîr olunup masrafı teslim olundu. 577 guruş 49 akçe" (TSMA.d, nr. 2358/45, Cemaziyelevvel 1127/Mayıs-Haziran 1715). Fakat 1716 senesinde sultanın Edirne'de, nerede ikamet ettiği kesinleştirilemedi.

¹²⁵ BOA, KK.d, nr. 7430, vr.2 (Muharrem 1126), vr.9 (Rebiülahir 1126), vr.27 (Şevval 1126).

¹²⁶ *Aynı defter*, vr.6, 18 (bu kez tezkereyi baltacılar kethüdası getirir).

¹²⁷ Sadece 1714 senesinde Fatma Sultan'ın sarayında Ali Paşa tarafından görülen tamirlik işler şöyleydi: Sultan Sarayı'nda vâki Abdurrahman Paşa Sarayı mahallinde olan tamirat 733 kuruş tuttu, Sultan Sarayı'ndaki kapı üzerinde bulunan divânhanenin perdesi 37 kuruşa yenilendi, Sultan Sarayı'nda matbah tarafından kuşhane hedmi, duvar tamiri gibi işlere 137 kuruş verildi. Sırasıyla bkz. *aynı defter*, vr.5, 8, 17.

kuşam eşyası ve mücevher gibi ürünleri tedarik etmekteydi.¹²⁸ Zikredildiği üzere, onun işlerini görmesi için cariye satın almıştı.¹²⁹ Ayrıca sultanın Kurban bayramlarındaki bayramlık kıyafetleri de paşa tarafından hazır ediliyordu.¹³⁰

Eldeki bilgilerle, Damad Ali Paşa'nın Fatma Sultan Sarayı'na belli aralıklarla girip çıkmakta olduğu hatta sultanın, paşaya ait başka meskenlere de götürüldüğü rahatlıkla söylenebilir. Ayrıca sultanın gerek bireysel ihtiyaçlarının gerekse yaşadığı alandaki eksikliklerin paşa tarafından giderildiği ortadadır. Ali Paşa'nın vefatından çok kısa bir süre sonra, 1717'de, Osmanlı memleketine gelen Lady Montagu, paşanın Fatma Sultan'la yaşamadığını fakat kendisine sultanı sarayda görme izni verildiğini yazar.¹³¹ Teamül gereği ergenliğine dek Fatma Sultan'a yaklaşması yasak olan Ali Paşa'nın, bu haliyle bile sultanın hayatında oldukça etkin bir figür olduğu barizdir. Paul Ricaut'un aktardığına göre zaten, Osmanlı hanedanına damat olmuş bir paşa, yaşı küçük de olsa evlendiği sultanın, artık her türlü harcama ve masrafını karşılamakla, ona standardı yüksek bir yaşam sunmakla yükümlüdür.¹³²

Tabii bu yükümlülük, padişah tarafından Fatma Sultan'a yapılan ödenek, tahsisat ve tayinatların kesildiği anlamına gelmez. Nitekim Fatma Sultan'a saray mutfağından günlük verilen tayinat, düğününden sonra devam

¹²⁸ *Aynı defter*, vr.8 (sultan için yaptırılan iki zümrüt küpe, altın kuşak), vr.11 (kesilen yazlık kumaş), vr.13 (kuşağı için alınan iki adet elmas), vr.19 (kaftan, dizlik vs.), vr.22 (kuşak), vr.26 (altın zincir), vr.30 (kesilen kumaş), vr.35 (bayramlık kıyafet).

¹²⁹ *Aynı defter*, vr.8.

¹³⁰ Paşa, sultana bayramlık kesilen *esvâb* için 215 kuruş ödemişti (*aynı defter*, vr.35, Zilhicce 1126/Aralık 1714).

¹³¹ Seyyahın ifadelerinden, kastedilen sarayın, neresi olduğunu belirlemek imkânsızdır: "She is, ..., not having ever lived with him. He had the permission of visiting her in the seraglio" (*The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I, s. 321).

¹³² Paul Ricaut, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, terc. Halil İnalçık-Nihan Özyıldırım, Ankara: TTK, 2012, s. 63. Alderson da aynı fikirdedir (A.D. Alderson, *a.g.e.*, s. 157).

ettirilmiş,¹³³ diğer hanedan kızlarında olduğu gibi ona da *mevâcib* olarak adlandırılan bir maaş bağlanmıştı.¹³⁴ Bunların haricinde III. Ahmed, kızına zaman zaman hediye verir ve özel hazinesinden para ihsanında bulunurdu.¹³⁵ Ayrıca sultanın Ramazan bayramlarındaki kıyafet masraflarını babası karşılar,¹³⁶ kızı da babasının bu davranışına, bayram hediyesi yollayarak karşılık verirdi.¹³⁷ Hükümdar, dönemin gözde bahçelerinden Bakırköy bölgesindeki Vidos Bahçesi'ni de kızına ihsan etti.¹³⁸ Öte yandan Ali Paşa'ya, mutasarrıf olduğu Teke Sancağı'ndan toplanan mevcut vergi gelirine ek olarak düğünden sonra Kıbrıs eyaleti hassı gibi önemli bir gelir ilavesi yapıldı.¹³⁹ Bu kadarıyla yetinilmeyerek, evliliklerinin üzerinden iki yıl geçmeden ve paşa hâlâ rikâb kaymakamlığı görevindeyken "*masraflarına kifâyet için*" bir de Midilli Adası mukataası kendine has tayin edildi.¹⁴⁰

¹³³ BOA, MAD.d, nr. 948, vr.46. Padişahın 1728 senesinde evlenen kızı Ayşe Sultan'ın da mutfak tayinatı yeniden düzenlenerek düğününden sonra yeni haliyle devam ettirildi (BOA, AE.SAMD.III, 18/1721).

¹³⁴ Kendisine Hazine-i Âmire'den 48.000 akçe *mevâcib* ödendiği anlaşılmaktadır (BOA, AE.SAMD.III, 148/14576, Rebiülevvel 1128/Mart 1716). Sultan mukabelesini bazen, İstanbul ve Tevabii Simkeşhane Mukataası akçesinden alıyordu (BOA, AE.SAMD. III, 62/6236, Nisan 1712).

¹³⁵ III. Ahmed'in İç Hazine'den Fatma Sultan'a verdiği ihsanlara örnek olarak; 6.000 çil akçe (TSMA. d. 2352/342, Haziran 1709); 735 kuruş (TSMA.d, nr. 32, vr.44a, Temmuz 1709); 200 kuruş (aynı defter, vr.44b, Ağustos 1709); 15 kese zolota her kesesi 500 kuruş (aynı defter, vr.46b, Eylül 1709); 100 kuruş (TSMA.d, nr. 2354/13, Nisan 1710); 100 kuruş (TSMA. d. 32, vr.56b, Mayıs 1710); 100 kuruş (TSMA.d, nr. 2354/16, Temmuz 1710) ve benzeri.

¹³⁶ Bu durum ikinci evliliği döneminde de devam etti. Her iki evliliğine dair çok sayıda örnekten bir kaçını için bkz. TSMA.d, nr. 2353/333 (1710 senesi Ramazan'ı); TSMA.d, nr. 2353/339 (1712); TSMA.d, nr. 2363/9, vr.4a (1720) ve sair.

¹³⁷ TSMA.d, nr. 2353/350 (Ramazan 1125/Ekim 1713).

¹³⁸ Burası sultana, Aralık 1714 tarihinde verilmiş durumdaydı (*Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 983).

¹³⁹ *Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 881. Eylül 1709 tarihi itibarıyla Kaymakam Ali Paşa'nın gelirlerinden birisi mutasarrıf olduğu Teke Sancağı'ndan toplanan vergilerdi (BOA, A.DVNSMHM.d, nr.116, vr.225, hüküm no 948, Evasıt-ı Receb 1121/Eylül 1709).

¹⁴⁰ BOA, AE.SAMD.III, 182/17737 (Muharrem 1123/Mart 1711).

Sultan'ın Topkapı Sarayı ile İrtibatı

Fatma Sultan, kendi hanesinde ikamet etse de belli aralıklarla ailesini görmeye Topkapı Sarayı'na gitmiştir. Harem dairesi için tertip edilen *bahçe halveti* gibi eğlencelere iştiraki de bu kapsamdadır. Yılda ortalama iki-üç kez yapılan *bahçe halveti*, harem üyelerinin sadece kendilerine tahsis edilmiş bir bahçede gün boyunca gönüllerince vakit geçirdikleri, serbestçe yiyip içip eğlenme ve padişahla hasbihâl etme imkânı buldukları bir eğlenceydi.¹⁴¹ Fatma Sultan, düğününden sonra yapılan tüm *bahçe halvetlerine* değilse de evraka yansıdığı kadarıyla, ilki, düğününden yaklaşık dört ay sonra, yani 7 Eylül 1709 tarihinde¹⁴² olmak üzere yılda en az bir tanesine iştirak etti.¹⁴³ Bu durum hayatının sonraki safhasında da aynı şekilde devam edecek, Sadrazam Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'yla evliliği sırasında da sultan, *bahçe halvetlerine* hükümdarın davetlisi olarak katılacaktır.¹⁴⁴

Bununla birlikte sultanın ailesinin yanına gidişleri *bahçe halveti*yle sınırlı kalmaz. Örneğin, 1714 yılı içinde gerçekleştirdiği dokuz farklı ziyaretin¹⁴⁵ sadece birisi *halvet* eğlencesi vesilesiyleydi.¹⁴⁶ Bir diğeri Kurban bayramına,¹⁴⁷ üçüncüsü ise sultanın yeni doğan kardeşi için harem dairesinde kutlama tertibi alındığı güne¹⁴⁸ denk gelir. Sultanın, Topkapı Sarayı ziyaretlerinde göze

¹⁴¹ Osmanlı sarayındaki *bahçe halvetlerine* dair bkz. Çağatay Uluçay, *Harem II*, s. 253-5; Ali Akyıldız, *Harem'in Padişahı Valide Sultan*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017, s. 268-9. III. Ahmed dönemindeki *halvet* eğlencesinin mahiyetine dair ayrıca bkz. De La Motraye, *a.g.e.*, s. 248.

¹⁴² TSMA. E. 802/10, vr.21; TSMA.d, nr. 32, vr.45b (2 B 1121/7 Eylül 1709).

¹⁴³ Sonrakilere örnek olarak bkz. TSMA.d, nr. 2353/44 (15 Z 1122/4 Şubat 1711) ; TSMA.d, nr. 2353/47 ve TSMA.d, nr. 1996, vr.9a (25 Ra 1123/13 Mayıs 1711); TSMA.d, nr. 2353/408 (16 Z 1123/25 Ocak 1712) ve benzeri.

¹⁴⁴ Fatma Sultan'ın halvetlere katıldığını gösteren diğer yazışmalar için bkz. BOA, AE.SAMD.III, 229/22045; 214/20697; C.SM, 92/4615; A.AMD, 03/05.

¹⁴⁵ BOA, KK.d, nr. 7430, vr.2, 4, 7, 12, 17, 26, 29, 32 (Muharrem, Safer, Rebiülevvel, Cemaziyelevvel, Receb, Şaban, Şevval, Zilkade, Zilhicce 1126).

¹⁴⁶ 29 B 1126/9 Eylül 1714; BOA, KK.d, nr. 7430, vr.7. Belirtilen tarihte Topkapı Sarayı Hasbahçesi'nde *bahçe halveti* yapıldığına dair bkz. TSMA.d, nr. 2353/83.

¹⁴⁷ BOA, KK.d, nr. 7430, vr.32.

¹⁴⁸ 23 Ra 1126/8 Nisan 1714; BOA, KK.d, nr. 7430, vr.7. Bu tarihte III. Ahmed'in Zeynep ismini verdiği bir kızı dünyaya geldi (*Nusretname: İnceleme Metin*, s. 993; BOA, MAD.d, nr. 1667, vr.31). Bu doğum münasebetiyle Fatma Sultan'ın eşi Sadrazam (Şehid) Ali Paşa, padişaha hediye sunmuştur (TSMA.d, nr. 9670/43). Zeynep Sultan, çok

çarpan bir diğer ayrıntı, her gidişi öncesinde kendisine, eşi Ali Paşa tarafından yirmi beş kuruşluk araba harçlığı verildiğidir.¹⁴⁹ Tersine ziyaretler, yani Topkapı Sarayı'ndan sultanın yanına gelenler de oluyordu. Örneğin 1714 senesi içinde sultanın annesi Emetullah Başkadın kızının yanına en az bir kez geldi.¹⁵⁰ Annesi, sultanın ikinci evliliği sırasında da yanına gidip gelmeyi sürdürdü, hatta bir defasında kızının evindeyken hastalandı.¹⁵¹ Makale boyunca verilen örneklerden anlaşılacağı üzere III. Ahmed kızını, gerek başka meskenlerde gerek Paşa Kapısı'ndaki sarayında daima belli aralıklarla ziyaret etmiştir.¹⁵² Bu ziyaretlerden en azından bir kısmında Ali Paşa'nın ortamda bulunduğu kesindir. Örneğin padişahın, şehzadesiyle birlikte kızını görmeye geldiği 1714 senesi Kadir Gecesi'nde, paşa da mekândaydı.¹⁵³

Ali Paşa'nın Ölümü ve Sultanın İkinci Kez Evlendirilmesi

Fatma Sultan'ın 1716 senesindeki Edirne'ye üçüncü ve son gidişi, hayatının seyrini değiştirecek gelişmelere gebeydi. Eşi Sadrazam Ali Paşa, Avusturya üzerine çıkılan sefer esnasında Petervaradin Muharebesi'nde 5 Ağustos 1716 tarihinde şehit oldu.¹⁵⁴ Böylece Fatma Sultan gerçek manada bir evlilik yaşamadan on üç yaşında dul kaldı. Ali Paşa'nın zevcesi olarak İstanbul'dan Edirne yoluna düşmüş olan sultan, iki yıl sonra İstanbul'a, artık başka bir ismin, Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'nın eşi olarak dönecekti. 1717 senesi

---

yaşamayacak ve 1715 senesi sonlarına doğru vefat edecektir (BOA, AE.SAMD.III, 163/15926; TSMA.d, nr. 2358/51).

¹⁴⁹ Fatma Sultan'ın Topkapı Sarayı'na gidişlerini gösteren referansa bakınız.

¹⁵⁰ BOA, KK.d, nr. 7430, vr.2 (Muharrem 1126/Ocak-Şubat 1714).

¹⁵¹ O dönem III. Ahmed'in, Emetullah Başkadın'ın tedavisi için yapılması gerekenler hususunda damadıyla yazıştığı göze çarpar (BOA, AE.SAMD.III, 21900).

¹⁵² TSMA.d, nr. 2354/21 (21 L 1122/13 Aralık 1710); nr. 2353/55 (16 Ra 1124/23 Nisan 1712); nr. 2358/1 (Muharrem 1127/Şubat 1715).

¹⁵³ Sadrazam Ali Paşa da ziyaret esnasında oradaydı ve şehzadeye hediye takdim etmişti (BOA, KK.d.nr, 7430, vr.23).

¹⁵⁴ Ali Paşa'nın naaşı Edirne'ye götürülmedi, paşa, muharebe alanına yakınlığından ötürü Belgrad'a, Kalemeydan'daki Osmanlı kalesine gömüldü (Abdülkadir Özcan, "Şehid Ali Paşa", *DİA*, s. 464).

Şubat ayında Edirne’de nikâhlandığı¹⁵⁵ yeni eşi de eskisi gibi, babasının güven ve itimadını kazanmış, yabancı tanıkların bile padişahın musahibi, gözdesi olarak nitelendirdikleri bir isimdi.¹⁵⁶ O da izdivaç gerçekleştiğinde rikâb kaymakamlığı görevindeydi ama birkaç ay içinde sadarete getirilecekti.¹⁵⁷ Lady Montagu’ya göre Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın bu hasletleri, on üç yaşındaki bir kızın gönlünü ona açması için yeterli değildi.¹⁵⁸ Çünkü Nevşehirli ile Fatma Sultan arasında kırk gibi büyük bir yaş farkı vardı. O sıralar elli yaşının üstünde olan paşa, sultanın babası III. Ahmed’den bile on yaş büyüktü. Evli olan paşanın, yaşça Fatma Sultan’dan büyük ve evli iki kızı¹⁵⁹ ile daha küçük bir oğlu vardı.¹⁶⁰ Oysa otuz beş yaşındayken ölen¹⁶¹ Şehid Ali Paşa seyyaha göre, imparatorluğun en yakışıklı adamlarından biriydi ve Fatma Sultan, ona gönülden bağlanmıştı.¹⁶² Montagu’nun belirttiği bir diğer nokta sultanın, Nevşehirli’yi ilk gördüğünde gözyaşlarını tutamadığıydı.¹⁶³

¹⁵⁵ Bu nikâhın anlatısı için bkz. *Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1055; *Nusretnâme: İnceleme Metin*, s. 1061; BOA, BEO. *Sadaret Dept.*, nr. 346, vr.69; TSMA. E. 406/8 (TSMA No: 922/1).

¹⁵⁶ İngiltere’den Edirne’ye henüz gelmiş olan İngiliz elçisi Edward W. Montagu, “musahip ve gözde” olarak nitelendirdiği bu şahsın, padişahın güvenini tamamen kazandığını ve devletin tüm işlerini elinde tuttuğunu bildirmekteydi: “*The next day I was with the Musaip or Favourite who has all the businesse of the Empire upon his hands and has the entire confidence of the Grand Signior*” (*National Archives [NA], State Papers [SP] 97/24 Part 1*, f.14a,10/21 Nisan 1717 tarihli). Rikâb Kaymakamı Nevşehirli Damad İbrahim Paşa’nın, III. Ahmed’in “*sevgili adamı olduğunu*”, dönemin bir başka yabancı gözlemcisi de ifade etmiştir (Kelemen Mikes, *Türkiye Mektupları*, terc. Sadrettin Karatay, Ankara: TTK, 2014, s. 4).

¹⁵⁷ Nevşehirli Damad İbrahim Paşa sadrazamlık görevine 6 Mayıs 1718 tarihinde getirildi.

¹⁵⁸ *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I, 321.

¹⁵⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Saray Teşkilatı*, s. 165.

¹⁶⁰ Nevşehirli’nin ismi Mehmed olan bu oğlu, 1720 senesinde III. Ahmed’in şehzadelerinin sünnet düğünü esnasında sünnet edildi (*Târîh-i Râşid ve Zeyli*, II, 1211).

¹⁶¹ Ali Paşa’nın öldüğünde otuz beş yaşında olduğuna dair bkz. Abdülkadir Özcan, “Şehid Ali Paşa”, *DİA*, s. 433.

¹⁶² *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I, 321. Ali Paşa’nın güzel yüzlü olduğu *Sicill-i Osmanî*’de de ifade edilmiştir (Mehmed Süreyya, *a.g.e.*, I, 274).

¹⁶³ *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, I, 321. Bu arada Lady Montagu, Ali Paşa’nın zevcesi için Kadıköy Kanal Boyu’nda yaptırdığı ama sultanı burada ağırlayamadan öldüğünü belirttiği bir sarayı gezmiş ve yapıya hayran kalmıştır (*aynu eser*, s. 413). Makalede Ali Paşa’nın terekesinden tespit edilen mülklerin hiç birinin

Sonuç

Bu makalede, Fatma Sultan'ın çocuk yaşta Şehid Ali Paşa'yla yaptığı şekli evlilik ele alındı. İlk örneklerine 17. yüzyılın başında rastlanan bu evlilik modelinin 18. yüzyıl başında gerçekleşen bir örneği incelendi. III. Ahmed'in, kızını akıl baliğ olmadan evlendirmesinin arkasında, güvendiği ve yakın çevresine dâhil ettiği bir devlet adamıyla arasındaki bağı bir an evvel kavileştirme arzusu yatıyordu. Dönemin sadrazamı Çorlulu Ali Paşa'nın bu izdivaç projesinin önüne geçmek için başvurduğu yöntemler, siyasi evliliklere yüklenen anlamın ve atfedilen değerın boyutunu göstermesi açısından önemlidir. Nitekim Şehid Ali Paşa şekli de olsa yaptığı evlilikle hanedana damat olunca, III. Ahmed'in üzerindeki etkinliğini iyiden artırmış, kendisi sadrazam oluncaya kadar devlet işlerini perde arkasından yönetmiş, alınan tüm önemli kararların mimarı olmuştur. Sadrazamlığı boyunca da mutlak otorite sahibi olmayı sürdürmüştür.

Fatma Sultan-Ali Paşa şekli evliliğinin mahiyeti hususunda ortaya çıkanlar; çocuk sultanın düğününden sonra Topkapı Sarayı'na geri dönmediği ve bulûğ çağını babasının kendisine tahsis ettiği Paşa Kapısı'ndaki Bıyıklı Mustafa Paşa Sarayı'nda beklediği, yine de belli periyotlarda Topkapı Sarayı'na ailesini ziyarete gittiği, ailesinin de kendisini görmeye geldiği, padişahın kızını yakın takibinde tuttuğu, kızına bir takım maddî olanaklar sunmayı hep sürdürdüğü ama eşi Şehid Ali Paşa'nın da sultanın yeni yaşantısındaki görünürlük derecesinin bir hayli yüksek olduğu şeklindedir. Damat paşanın, çocuk sultanın sarayında kendisi ve çalışanları için dayanıp döşenmiş odaları bulunduğu, burada bir kütüphane oluşturduğu, sultanın ve konutunun her türlü ihtiyacını gördüğü, sultanın sarayına belli aralıklarla gelip gittiği ve sultanı da kendine ait bazı yalılara götürdüğü tespit edilmektedir. Fakat henüz Ali Paşa'nın sultanın sarayına daimi ikametgâh fonksiyonu yükleyip yüklenmediği netleştirilememiştir. Yine de en azından sadaret görevini yürüttüğü 1713-1716 arasında -ki seferler nedeniyle bu sürenin üçte birini bile İstanbul'da geçirmemiştir- kendisinin daimi ikametgâhunun mîrîye ait olan sadrazam sarayı olduğu, Ortaköy'deki yalısının da daha ziyade yazlık amaçlı kullanıldığı kanaati ağır basmaktadır. Paşa, ara sıra Fatma Sultan'ın

---

konum bilgisi seyyahın bahsettiği sarayla örtüşmüyor. Burası Salacak sahilinde bir yapı olmalıdır.

sarayına, ara sıra da Taşoda konağına yerleştirdiği çocuklarının yanına gitmişse de sadrazam sarayında ve çok sayıda kız-erkek köleyi barındırdığı, kitaplarını tuttuğu, kendisine padişahın hediyesi olan Ortaköy'deki yalısında daha çok vakit geçirmiş olmalıdır.

Şehid Ali Paşa 1716 senesinde savaş meydanında beklenmedik bir şekilde ölünce, III. Ahmed, çok sevdiği bu musahip vezirinin yerine hemen bir başkasını koyarak on üç yaşına gelmiş Fatma Sultan'ı başka bir siyasi evlilik projesinin içine çekmiştir. Sultan, bu kez babasının yeni gözdesi Nevşehirli Damad İbrahim Paşa'yla evlendirilmiştir. İlk eşi Ali Paşa'nın, yakışıklı olarak kabul edilen dış görünüşü ve zevcesinin üzerine titreyen haliyle Fatma Sultan'ı etkilediği anlaşılmaktadır. Kendisiyle geçirdiği yedi yıllık zaman diliminin sonunda sultanın, Ali Paşa'ya hayli bağlanmış olduğu, o nedenle kendisinden kırk yaş büyük olan ikinci eşi Nevşehirli'ye alışmakta oldukça zorluk çektiği rivayet edilir.

Fatma Sultan'ın *sûrî* evliliğine ilişkin makalede yapılan tespitlerin, daha doğrusu, babası ve kocası tarafından onun için çizilen yolun ve onun adına alınan kararların, benzer kaderi paylaşan diğer padişah kızlarınınkilerle ne oranda örtüştüğü önemlidir. Bunun tespiti ancak, farklı dönemlerde yaşamış, olabildiğince çok sayıda padişah kızı üzerinde örnek olay incelemeleri yapmakla mümkün olabilir. Aksi takdirde, Osmanlı tarihinde iki yüzyıl boyunca örneklerine rastlanan bu şekli evlilik usulünün mahiyetine dair genel geçer yargılara varılamaz. Osmanlı müesseseleri hakkında yüzyılları kapsayan genellemeler yapmak için ilgili konunun "bir kesitini değil de süreç olarak incelenmesinin"¹⁶⁴ gerekliliği ortadayken, Fatma Sultan'ın yaşadığı süreci, başka araştırmalar olmaksızın genele teşmil etmek beraberinde birtakım sakıncalar getirecektir. O nedenle bu konu hakkında ortak kabuller oluşması için alanda yapılacak araştırmaların belli bir seviyeye ulaşması beklenmelidir.

¹⁶⁴ Özlem Çaykent & Sinan Kaya, "Ali Akyıldız ile "Padişah-ı Mecâzi" Kadınlar, Harem ve Tarih Üzerine" (söyleşi), *Toplumsal Tarih*, Mart 2018, sayı 291, s. 63.

KAYNAKÇA

A.Arşiv Belgeleri

a)

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi (TSMA).d, 15; 20; 19/2; 32; 51; 1996/1; 2060; 2352/303/339/341/342/408/624/627/817;2353/19/44/47/55/67/73/83/279/282/333/339/350/408/409; 2354/13/16/21; 2358/1/6/45/51/62; 2359/7; 2360/7; 2362/11; 2363/2/7/9/10; 2364/6; 2365/3; 2366/7; 2367/7; 2369/7; 2370/3; 2371/5/7; 2372/7; 2373/7/10; 9670/43; 10590.

TSMA. E. 406/8; 523/2; 802/10.

b)

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA):

Bab-ı Asaî Mühimme Defterleri (A.DVNSMHHM). d, nr. 116.

Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO). Sadaret Deft., nr. 346.

Bab-ı Defterî Başmuhasebe Kalemî (D.BŞM).d, nr. 1141; 1444; 1610/40.

Kamil Kepeci (KK). d, nr. 7430.

Maliyeden Müdevver (MAD). d, nr. 948; 1667; 2483; 3453

Bab-ı Asaî Amedi Kalemî (A.AMD), 03/05.

Ali Emiri Sultan III. Ahmed (AE.SAMD. III), 18/1721; 43/4304; 63/6236; 109/10711; 148/14576; 163/15926; 182/17737; 214/20697; 219/21168; 222/21407; 223/21492; 228/21900; 228/21903; 228/21904; 229/21995; 229/22017; 229/22045.

Cevdet Dahiliye (C.DH), 271/13515.

Cevdet Saray (C.SM), 26/1304; 92/4615; 135/6772.

Hatt-ı Hümayun (HAT), 1447/41.

İbnül Emin Ensab (İE.ENB), 6/691.

İbnül Emin Muhallefat (İE.MHF), 1/105.

c)

National Archives (NA) State Papers (SP) 97/ 24 Part 1.

B. Kaynak Eserler

- Ahmet Refik, *Fatma Sultan*, yay. haz. Esra Keskinılıç, Rifat Günalan, İstanbul: L&M Yayınları, 2004.
- AKTEPE, Münir, "Çorlulu Ali Paşa", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*, c. VIII, 1993, s. 370-371.
- AKTEPE, Münir, "Damad İbrahim Paşa, Nevşehirli", *DİA*, c. VIII, 1993, s. 441-443.
- AKTEPE, Münir, *Patrona İsyanı (1730)*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi, 1958.
- AKYILDIZ, Ali, *Haremin Padişahı Valide Sultan*, İstanbul: Timaş Yayınları, 2017.
- AKYILDIZ, Ali, *Mümin ve Müsriif Bir Padişah Kızı Refia Sultan*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2015.
- ALDERSON, A.D., *Osmanlı Hanedanının Yapısı*, çev. Şefaettin Severcan, İstanbul: İz Yayıncılık, 1998.
- ALİKILIÇ, Dünder, *İmparatorluk Seremonisi: Osmanlı'da Devlet Protokolü ve Törenler*, İstanbul: Tarih Düşünce Kitapları, 2004.
- Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, haz. Abdülkadir Özcan, Ankara: TTK, 2000.
- ARSLAN, Mehmet, "II. Mustafa'nın Kızları Ayşe Sultan ve Emine Sultan'ın Düşünleri Üzerine Bir Belge", *Osmanlı Makaleleri (Edebiyat-Tarih-Kültür)*, İstanbul: Kitapevi Yayınları, 2000, s. 553-565.
- ARSLAN, Mehmet, "III. Ahmed'in Kızı Fatma Sultan'ın Düşünü Üzerine Önemli Bir Belge", *Yedi İklim*, İstanbul, 1993, c. IV, sayı 43, s. 66-74.
- ARSLAN, Mehmet, "Osmanlı Döneminde Padişah Çocuklarının Doğumları Münasebetiyle Yapılan Şenlikler ve Vilâdetnâme-i Hadîce Sultân", *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 1997, sayı 4, s. 21-56.
- ARTAN, Tülay, "Alay Köşkü Yakınlarında Bâbiâlî'nin Oluşumu ve Süleymaniye'de Bir Sadrazam Sarayı", *Bir Alleme-i Cihan Stefan Yerasimos (1942-2005)*, ed. Çağatay Anadol, Edhem Eldem ve Aksel Tibet, İstanbul: Kitapevi, 2012, s. 73-140.
- ARTAN, Tülay, "Royal Weddings and the Grand Vezirate: Institutional and Symbolic Change in the Early Eighteenth Century", *Royal Courts in Dynastic States and Empires. A Global Perspective*, eds. Tülay Artan, Jeroen Duindam and Metin Kunt, Leiden: Brill, 2011, s. 339-399.

- ATALAR, Münir, *Osmanlı Devleti'nde Surre-i Hümayûn ve Surre Alayları*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1991.
- AYNUR, Hatice & Karateke, Hakan, *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri: 1703-1730*, İstanbul: İBB Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay., 1995.
- BUZPINAR, Tufan, "Surre", *DİA*, c. XXXVII, 2009, s. 567-569.
- ÇAYKENT, Özlem & Kaya, Sinan, "Ali Akyıldız ile "Padişah-ı Mecâzi" Kadınlar, Harem ve Tarih Üzerine" (söyleşi), *Toplumsal Tarih*, Mart 2018, sayı 291, s. 62-70.
- Çeçen, Kazım. "Maksem", *DİA*, c. XXVII, 2003, s. 452-453.
- DAVİS, Fanny, *Osmanlı Hanımı-1718'den 1918'e Bir Toplumsal Tarih*, çev. Bahar Tırnakçı, İstanbul: YKY, 2006.
- DE LA MOTRAYE, Aubry, A. *De La Motraye's Travels Through Europe, Asia, and into Parts of Africa with Proper Cutts and Maps Containing A Great Variety of Geographical, Topographical, and Political Observation*, Volume I, London, Printed for the Author, 1723.
- DIKMEN, Hamid, "Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni", Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı ABD Doktora Tezi, 1999, c. II.
- DİNGEÇ, Emine, "Osmanlı Padişahlarının Yazlık Saray Kültürü: Göç-i Hümayun (18. yüzyıl)", *XVI. Türk Tarih Kongresi Kongreye Sunulan Bildiriler*, IV. cilt I. Kısım, Ankara, 2015, s. 229-252.
- ERÜNSAL, İsmail, "Şehid Ali Paşa Kütüphanesi", *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 435-436.
- ERÜNSAL, İsmail, "Şehid Ali Paşa'nın İstanbul'da Kurduğu Kütüphane ve Müsadere Edilen Kitapları", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Kütüphanecilik Dergisi I*, 1987, s. 79-90.
- ERÜNSAL, İsmail, *Osmanlılarda Kütüphaneler ve Kütüphanecilik*, 2. Baskı, İstanbul: Timaş Yay., 2015.
- EYİCE, Semavi, "İstanbul'un Kaybolan Eski Eserlerinden: Fatma Sultan Camii ve Gümüşhaneli Dergahı", *İstanbul Üniversitesi İktisat Mecmuası*, İstanbul, 1987, c. 43, s. 475-511.
- Hadikatü'l-Vüzerâ ve Zeylleri Osmanlı Sadrazamları*, haz. Mehmet Arslan, İstanbul: Kitapevi, 2013.
- HALSBAND (ed.), *The Complete Letters of Lady Mary Wortley Montagu*, Oxford: Oxford University Press, vol. I, 1956.

- HAMMER-PURGSTALL, Joseph de, *Historie de l'Empire otoman depuis son origine jusqu'à nos jours*, Paris, vol. XIV, 1835-1843.
- HASKAN, Mehmet Mermi, *Eyüpsultan Tarihi*, İstanbul: Eyüp Belediyesi, 1996.
- İstanbul'da Fransız Elçiliği, Marki de Bonnac'ın Tarihi Hatırat ve Belgeleri*, çev. Ali Şevket Bizer, yay. haz. Mustafa Daş, Ankara: TTK, 2017.
- KUMBAR, Özlem, "Lale Devri'nin Lalesi: Çiçek Üzerinden Bir Dönem Sorgulaması", İstanbul Medeniyet Üniversitesi, SBE Yeniçağ Tarihi Bilimdalı Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- KURAT, Akdes Nimet, *The Despatches of Sir Robert Sutton, Ambassador in Constantinople (1710-1714)*, London: Office of Royal History Society, 1953.
- Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmani*, yay. haz. Nuri Akbayar, eski yazıdan aktaran Seyit Ali Kahraman, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996, c. I.
- MİKES, Kelemen, *Türkiye Mektupları*, terc. Sadrettin Karatay, Ankara: TTK, 2014.
- Nusretname: İnceleme Metin (1106-1133/1695-1721)/Silâhdâr Fındıklılı Mehmed Ağa*, haz. Mehmet Topal, Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi, 2018.
- ÖZCAN, Abdülkadir, "Şehid Ali Paşa", *DİA*, c. XXXVIII, 2010, s. 433-434.
- Peçevî İbrahim Efendi, *Peçevî Tarihi II*, haz. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları 100 Temel Eser, 1982.
- PEİRCE, Leslie, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümlerlik ve Kadımlar*, çev. Ayşe Berktaş, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2012.
- RİCAUT, Paul, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Hâlihazırının Tarihi (XVII. Yüzyıl)*, terc. Halil İncılık-Nihan Özyıldırım; çeviri yazı Ali Emre Özyıldırım; giriş Bülent Arı, Ankara: TTK, 2012.
- SAKAOĞLU, Necdet, *Bu Mülkün Kadın Sultanları*, İstanbul: Alfa, 2015.
- Subhî Tarihi, Sâmî ve Şâkir Tarihleriyle Birlikte (İnceleme ve Karşılaştırmalı Metin)*, haz. Mesut Aydın, İstanbul: Kitabevi, 2007.
- Şem'dânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târîhi, Mür'î't-Tevârih I*, haz. Münir Aktepe, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Matbaası, 1976.
- Târîh-i Râşid ve Zeyli*, haz. Abdülkadir Özcan, Yunus Uğur, Baki Çakır, Ahmet Zeki İzgöer, İstanbul: Klasik Yayınları, 2013, c. II.

- ULUÇAY, Çağatay, "Beş Yaşında İken Nikâhlanan ve Beşikte Nişânlanan Sultanlar", *Yeni Tarih Dergisi I*, 1957, s. 103-107.
- ULUÇAY, Çağatay, "Fatma ve Safiye Sultanların Düğünlerine Ait Bir Araştırma", *İstanbul Enstitüsü Mecmuası IV*, İstanbul: Baha Matbaası, 1958, s. 135-165.
- ULUÇAY, Çağatay, *Harem II*, 6. Baskı, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2017.
- ULUÇAY, Çağatay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, 4. Baskı, Ankara: TTK, 2001.
- Uşşâkizâde Târihi*, haz. Raşit Gündoğdu, İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2005, c. II.
- UZUNÇARŞILI, İ. H, *Osmanlı Devletinin Saray Teşkilatı*, 3. Baskı, Ankara: TTK, 1998.
- UZUNÇARŞILI, İ. H, *Osmanlı Tarihi*, c. IV /I, Ankara: TTK, 2007.
- UZUNÇARŞILI, İ. H, *Osmanlı Tarihi*, c. IV /II, 6. Baskı, Ankara: TTK, 2011.

“THE SYMBOLIC ROYAL MARRIAGES OF VERY YOUNG OTTOMAN
PRINCESSES: THE CASE OF FATMA SULTAN, DAUGHTER OF AHMED III”

Abstract

The daughters of Ottoman sultans always became vital parts of political marriages in each era. When political interests predominated, some very young princesses were married to the prominent statesmen of the period. This model of marriage, of which examples were found in the 17th and 18th centuries, was quite ostensible. Child-marriages could not be consummated until the princesses reached puberty, but these marriages were given importance in terms of their potential to shape politics of that period. On the other hand, there is almost no information concerning the nature and details of this ostensible marriage took place between such a child princess and a vizier. In this article, by using the case-study format, a contribution will be made to the literature through outlining the ostensible marriage took place between Fatma Sultan and Sehid Ali Pasha. By using extant records of Topkapı Palace, the residence of the Ottoman Dynasty at that time, the details of child-princess' new life starting with her wedding will be revealed. Ali Pasha was another figure whose life changed entirely. The Pasha, on the one hand will have some responsibilities stemming from being the husband of a five-year-old girl, though it is a symbolic marriage, on the other hand he will advance in his political career rapidly thanks to his marriage into the royal family.

Keywords

Ottoman Dynasty, Political Marriages, Damad Viziers, Child-Princesses, Fatma Sultan, Sehid Ali Pasha.